

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Rugilės Bozaitės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Nepilnamečiams numatytų auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir
vykdymo teisinės ir praktinės problemos**

**Theoretical and Practical Problems of the Application and Execution of Reformatory
Measures for Minors**

Darbo vadovas: doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Recenzentė: asist. dr. Justyna Levon

Vilnius
2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Magistro darbe analizuojamos nepilnamečiams numatytų auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir vykdymo teisinės ir praktinės problemos. Nagrinėjamas nepilnamečių nusikalstamo elgesio išskirtinumas, lemiantis auklėjamojo poveikio priemonių taikymą. Toliau dėmesys skiriamas auklėjamojo poveikio priemonių taikymo tikslams bei sąlygoms, taip pat ir jų kritikai. Darbe analizuojama auklėjamojo poveikio priemonių sistema, jų taikymo bei vykdymo problematika, aptariant kiekvieną auklėjamojo poveikio priemonę atskirai ir atskleidžiant jų turinį, tikslą bei esmę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sistemoje. Apžvelgiamos Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtintos auklėjamojo poveikio priemonių sistemos veiksmingumo bei tobulinimo galimybės pagal analizuojamus tarptautinius standartus ir gerąją užsienio šalių praktiką.

Pagrindiniai žodžiai: auklėjamojo poveikio priemonės, baudžiamoji atsakomybė, nepilnamečiai, veiksmingumas, vykdymas.

The Master's thesis analyses the legal and practical problems of the application and enforcement of reformatory measures for minors. It examines the distinctive nature of the criminal behaviour of minors, which determines the application of reformatory measures. The objectives and conditions for the application of reformatory measures are further examined, as well as their criticism. The thesis analyses the system of reformatory measures, the problems of their application and implementation, discussing each reformatory measure separately and revealing their content, purpose and essence in the system of juvenile criminal liability. The possibilities of effectiveness and improvement of the system of reformatory measures established in the Lithuanian legal system are reviewed in the light of the international standards analysed and the best practice of foreign countries.

Keywords: reformatory measures, criminal liability, minors, effectiveness, execution.

TURINYS

IŽANGA	4
1. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMO ELGESIO VEIKSNIAI IR YPATUMAI KAIP AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO JIEMS PAGRINDAS	7
2. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO TIKSLAI	12
3. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO SĄLYGOS LIETUVOS BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS SISTEMOJE IR JŲ KRITIKA.....	15
3.1. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos atleidžiant nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės.....	16
3.2. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas probacijos metu	18
3.2.1. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas atidėjus bausmės vykdymą.....	19
3.2.2. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas lygtinai paleidus iš laisvės atėmimo vietos įstaigų	22
4. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ SISTEMA, JŲ TAIKYMO IR VYKDYMO PROBLEMATIKA	27
4.1. Įspėjimas	29
4.2. Turtinės žalos atlyginimas arba pašalinimas	30
4.3. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	32
4.4. Atidavimas prižiūrėti tėvams ar kitiems asmenims.....	34
4.5. Elgesio apribojimas	35
4.6. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą	38
4.7. Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo padariniai	43
5. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ SISTEMOS LIETUVOJE VEIKSMINGUMAS IR TOBULINIMO GALIMYBĖS	47
5.1. Tarptautinių nepilnamečių justicijos standartų įgyvendinimas	47
5.2. Geroji užsienio šalių praktika nepilnamečių justicijos srityje	49
5.3. Auklėjamojo poveikio priemonių sistemos Lietuvoje veiksmingumas ir tobulinimo galimybės	52
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	56
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	59
SANTRAUKA	68
SUMMARY	69

IŽANGA

Temos aktualumas. Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenimis 2022 m. Lietuvoje registruotos 905 nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos, iš registruotų 45 710 nusikalstamų veikų, 2021 m. atitinkamai – 1 103 nusikalstamos veikos iš tais metais registruotų 42 525 nusikalstamų veikų. Vertinant 2017–2020 m. duomenis, aiškiai matyti nepilnamečių padaromų registruotų nusikalstamų veikų mažėjimas: 2017 m. registruota 1 918 nusikalstamų veikų, 2020 m. – 1 708 nusikalstamos veikos. Atitinkamai matyti ir nepilnamečiams skiriamų auklėjamojo poveikio priemonių skaičiaus mažėjimas: 2021 m. teismai auklėjamojo poveikio priemonės paskyrė 124 nepilnamečių, o 2020 m. – 169 jų, nors abejais metais buvo nuteista apie 400 nepilnamečių. Nepaisant aiškaus nepilnamečių registruoto nusikalstamumo mažėjimo, žiniasklaidoje skambiomis antraštėmis viešinami nepilnamečių padaryti nusikaltimai, o šių straipsnių komentaruose socialiniuose tinkluose gausu neigiamo požiūrio į nepilnamečius ir siūlymų kaip nepilnamečiai iš tikrųjų turėtų būti baudžiami, pavyzdžiui: „*pakart nusikaltėlius*“, „*kol nebus baudžiami ir nepilnamečiai griežtom bausmėm ir nesvarbu, kad jam 14 metų, tol taip ir bus*“, „*grąžinti mirties bausmę*“¹ ir t. t. Vis dėlto viešoje erdvėje sklandantys visuomenės narių pasisakymai yra visiškai priešingi Lietuvoje galiojančiam teisiniam reguliavimui. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XI skyriuje įtvirtinta nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis apibrėžia ne tik, kad nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė turi atitikti jų amžių ir socialinę brandą, bet ir turi būti didinamos auklėjamojo poveikio priemonių taikymo nepilnamečiams galimybės. Visgi šiai dienai auklėjamojo poveikio priemonės praktikoje išlieka silpna grandimi Lietuvos nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemoje – susiduriama ne tik su jų taikymo, bet ir vykdymo problemomis. Taigi pasirinkta magistro darbo tema yra aktuali, analizuojant auklėjamojo poveikio priemonių taikymo bei vykdymo problematiką, atskleidžiant auklėjamojo poveikio priemonių sistemos veiksmingumą ir sudarant pagrindą sistemos tobulinimo galimybėms.

Darbo tikslas – vadovaujantis Lietuvos teisės aktų nuostatomis bei Lietuvos teismų praktika, atskleisti nepilnamečiams numatytų auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir vykdymo teises ir praktines problemas, atsižvelgiant į tarptautinius standartus bei gerąją užsienio šalių praktiką, pasiūlyti sistemos tobulinimo galimybes.

¹ 2022 m. liepos 7 d. Delfi.lt „Facebook“ paskyroje pasidalinto straipsnio „Po kraupaus paauglės nužudymo Šiauliuose kaimynai negali atsigauti: įtariamieji net neatrodė agresyvūs, bet kaip įžūliai melavo“ komentarai.

Šiam tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. Atskleisti nepilnamečių nusikalstamo elgesio veiksnius ir ypatumus, sudarančius pagrindą taikyti nepilnamečiams auklėjamojo poveikio priemones.
2. Nustatyti nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių tikslus.
3. Ištirti nepilnamečiams numatytų auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygas.
4. Išanalizuoti auklėjamojo poveikio priemonių sistemą, priemonių taikymo bei vykdymo problematiką, atskirai vertinant kiekvieną nepilnamečiams numatytą auklėjamojo poveikio priemonę.
5. Įvertinti auklėjamojo poveikio priemonių sistemos veiksmingumą Lietuvoje ir pateikti šios sistemos tobulinimo galimybes, atsižvelgiant į tarptautinius nepilnamečių justicijos standartus ir gerąją kitų šalių praktiką.

Tyrimo objektas – nepilnamečiams numatytos auklėjamojo poveikio priemonės. Darbas orientuotas į teorines ir praktines problemas, kylančias taikant ir vykdant auklėjamojo poveikio priemones, atsižvelgiant į auklėjamojo poveikio priemonių tikslus, taikymo sąlygas bei turinį.

Rengiant šį magistrinį darbą, buvo pasitelkti šie **tyrimo metodai**:

- 1) Lingvistiniu metodu remtasi siekiant atskleisti darbe naudojamų sąvokų, pavyzdžiui, nepilnametis, socialinė branda, auklėjamojo poveikio priemonės, reikšmę.
- 2) Lyginamuoju metodu remtasi lyginant baudžiamojo, bausmių vykdymo ir kitų įstatymų pakeitimus, kiek tai susiję su auklėjamojo poveikio priemonėmis.
- 3) Analizės metodu remtasi nagrinėjant nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastis, auklėjamojo poveikio priemonių tikslus bei taikymo sąlygas, taip pat analizuojant atskirų auklėjamojo poveikio priemonių turinį. Šiuo metodu remtasi išskiriant teorines ir praktines auklėjamojo poveikio priemonių problemas, įvertinant priemonių veiksmingumą.
- 4) Konsultavimosi metodu remtasi nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo ypatumus pokalbio su Lietuvos probacijos tarnybos darbuotojais metu.
- 5) Statistinių duomenų metodu remtasi aiškinantis nepilnamečių nusikalstamumo, nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių ir pakartotinai nuteistų Lietuvos probacijos tarnybos registro įskaitoje įtrauktų nepilnamečių skaičius.

Darbo originalumas ir naujumas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų tema literatūroje nagrinėta, atkreipiant dėmesį į nepilnamečių nusikalstamumo aplinkybes, pabrėžiant baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiams žalą bei poreikį nepilnamečius auklėti

ne baudžiamosiomis priemonėmis. Lietuvos mokslininkų publikacijose didžiausias dėmesys skiriamas auklėjamojo poveikio priemonių nepilnamečiams taikymui, tačiau nėra analizuojama, su kokiomis problemomis atsakingos institucijos susiduria vykdam jai pritaikytas auklėjamojo poveikio priemones. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės tematika ne kartą nagrinėta ir baigiamuosiuose magistro darbuose, tačiau per pastaruosius penkerius metus Lietuvoje nebuvo ginami magistro darbai tiesiogiai susiję su auklėjamojo poveikio priemonių taikymu bei vykdymu ir iš šių kylančia problematika. Šis darbas orientuotas į problemas, kylančias tiek iš auklėjamojo poveikio priemonių taikymo, tiek iš jų vykdymo, todėl manytina, kad tai reikšmingas bandymas išanalizuoti, kaip auklėjamojo poveikio priemonių taikymas bei vykdymas koreliuoja tarpusavyje, be kita ko, tai leidžia kritiškai pažvelgti į Lietuvoje įtvirtintą nepilnamečių justiciją.

Svarbiausi šaltiniai. Rašant darbą remtasi nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais, įvairių sričių mokslininkų publikacijomis. Darbe analizuojami tarptautiniai teisės aktai, nustatantys nepilnamečių baudžiamosios justicijos standartus. Siekiant pasirinkto darbo tikslo, analizuojami Lietuvos baudžiamosios justicijos sistemos įstatymai, įvairi specialioji literatūra bei mokslinė medžiaga. Lietuvoje nepilnamečiams numatytos auklėjamojo poveikio priemonės nagrinėtos A. Drakšienės, J. Levon, I. Michailovič, S. Justickajos, L. Pakštaičio, G. Sakalausko ir kitų autorių moksliniuose straipsniuose, užsienio mokslininkai J. Christiaens, C. van Dijk, F. Dünkel, A. Storgaard ir kiti taip pat savo darbuose nemažą dėmesį skyrė nepilnamečiams taikomų priemonių analizei. Dėl šios priežasties minėtų mokslininkų publikacijos buvo svarbios aiškinantis auklėjamojo poveikio priemonių taikymo bei vykdymo teisinės ir praktines problemas. Analizuota ir aktuali Lietuvos teismų praktika, neapsiribojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimis, atsižvelgiant ir į tai, kaip auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo klausimai nagrinėjami žemesnių instancijų teismuose.

1. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMO ELGESIO VEIKSNIAI IR YPATUMAI KAIP AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ JIEMS TAIKYMO PAGRINDAS

Nepilnamečių delinkvencija yra visuotinai paplitęs reiškinys. Negalima išskirti vienos aplinkybės, lemiančios jaunų žmonių nusikalstamumą, kadangi nepilnamečių elgesio deviacija kyla dėl įvairių priežasčių bei motyvų. Siekiant išsiaiškinti tokio elgesio veiksnius, būtina atsižvelgti į išskirtinio baudžiamosios atsakomybės kontekste subjekto – nepilnamečio – elgesio ypatumus.

Visų pirma, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – Baudžiamasis kodeksas arba BK) nepateikia nepilnamečio sąvokos, nors dedikuoja atskirą BK skyrių būtent nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams reglamentuoti. Dėl šios priežasties, nepilnamečio sąvokai atskleisti būtina remtis kitais norminiais teisės aktais². Tarptautiniu požiūriu svarbi 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnio nuostata, apibrėžianti, kad šioje konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, kuris neturi 18 metų, jei pagal atitinkamą įstatymą pilnametystė nėra pripažįstama anksčiau. Nacionalinės teisės požiūriu, analogišką vaiko sąvoką įtvirtina Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnio 11 punktas. Baudžiamosios justicijos kontekste nepilnamečio sąvoką pateikia Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos CM/Rec(2008)11 *valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių*, kurioje nurodoma, kad nepilnamečiu teisės pažeidėju laikomas asmuo, kuriam nėra suėję 18 metų, ir kuris įvykdė teisės pažeidimą.

Pagal teisinį reguliavimą, nepilnametis yra vaiko sąvokos sudedamoji dalis, apibrėžianti asmenį, nesulaukusį pilnametystės, t. y. 18 metų (Švedas *et al.*, 2020, p. 299). Visgi būtina atsižvelgti į Baudžiamojo kodekso 13 straipsnio nuostata, jog pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik asmuo, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo 16 metų, o tam tikrais atvejais – 14 metų. Taigi, galima apibrėžti, kad Lietuvos baudžiamosios teisės kontekste nepilnamečiu laikytinas asmuo, kuriam nėra suėję 18 metų, bet suėję 16 arba 14 metų, t. y. suėjęs amžius, nuo kurio jam galima taikyti baudžiamąją atsakomybę.

Amžiaus riba baudžiamajai atsakomybei kilti pasirinkta ne atsitiktinai, o atsižvelgiant į nepilnamečio, kaip specialiais požymiais pasižyminčio baudžiamosios atsakomybės subjekto, ypatumus – dėl savito kaltės pajautimo, sąmonės ir elgesio padarinių suvokimo, kurie yra

² Tokia pozicija palaikoma Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, žr. pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2006.

nulemti asmens brandos (Pakštaitis, 2007a, p. 37). Atitinkamai, asmens branda laikytina kaip viena iš priežasčių, lemiančių ir baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrindą – nepilnamečių asmenų padarytas nusikalstamas veikas.

Nusikalstamumu intensyviu biologinės-socialinės brandos laikotarpiu pasižymi beveik visas jaunimas (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 173), todėl dažniausiai priinama išvada, kad nepilnamečių nusikalstamumas yra sudėtinė jų augimo ir brendimo dalis. Delinkventinis nepilnamečių elgesys yra normalus ir laikinas reiškinys, paprastai pasibaigiantis kartu su paauglyste (Žukauskaitė, 2012, p. 98), tačiau literatūroje plačiai analizuojama, kokios konkrečios priežastys pastūmėja nepilnamečius delinkvencinio elgesio link.

Nepilnamečių socialinė branda – plačiai su psichologija, sociologija ir kitais mokslais susijęs terminas (Butkus, 2017, p. 76). Socialinė branda yra vertinamasis kriterijus, atskleidžiamas per žinių kiekį ir intelektualius gebėjimus, emocinę brandą, požiūrį ne tik į aplinką, bet ir kitus asmenis, galėjimą kontroliuoti savo veiksmus, numatyti ir planuoti veikos padarinius (Butkus, 2017, p. 75). L. Ūselė socialinę brandą aiškina kaip tam tikrą brandumo pakopą, sudarytą iš asmens fizinių, psichologinių ir socialinių požymių visumos, taip pat, kaip tam tikrą laipsnišką procesą, kurio metu prisiimama visiška atsakomybė už savo veiksmus (Ūselė, 2011, p. 184, 187–188). Toliau darbe socialinė branda suprantama vadovaujantis šia samprata.

Nepilnamečių socialinis nebrandumas neatsiejamas nuo delinkvencinio elgesio (Sakalauskas, 2013a, p. 24). Hormonų veiklos pokyčiai nepilnamečio organizme turi įtakos jaunuolių elgesiui, pasireiškiančiu padidėjusia agresija, emociniu nestabilumu ar pasunkėjusia kontrole (Žukauskaitė, 2012, p. 99). Dėl šios priežasties, paprastai, nepilnamečių delinkvencija yra spontaniška, epizodiška, nusikalstamos veikos padaromos impulsyviai, priklausomai nuo tam tikrų aplinkybių, ne visada tinkamai prognozuojant ir suvokiant savo elgesį.

Nepilnamečių delinkvencija lydima asmenybės, identiteto ir individualumo formavimosi procesų (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 103), kurių metu įsitvirtina moralinė sąmonė, nepilnametis priima arba atmeta socialines normas, perima naujus vaidmenis (Sakalauskas, 2013a, p. 12). Paaugliams būdinga eksperimentuoti, rizikuoti, maištauti ir laužyti suaugusiųjų primetus elgesio standartus, ieškoti savo išskirtinumo bei galimybių ribų, įgyvendinti fantazijas. Toks jaunų asmenų bruožų nulemtas, agresyvus nusikalstamas elgesys, kaip nepilnamečių būdas parodyti, jog jie nesutinka su visuomenėje egzistuojančiomis elgesio

normomis, pasireiškia teisės normų pažeidimu (Žukauskaitė, 2012, p. 99; Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 103).

Fiziškai ir emociškai neramiu paauglystės laikotarpiu (smulkių) nusikaltimų darymas gali būti laikomas tipišku nepilnamečių eksperimentavimo elgesiu (Dijk *et al.*, 2008, p. 189), todėl į nepilnamečių nusikaltimus galima žiūrėti kaip į statistiškai normalų, standartinį elgesį, kuris atsiranda augant (Dijk *et al.*, 2008, p. 189). Tai reiškia, kad nepilnamečių elgesys keičiasi bręstant, todėl dauguma jaunų žmonių iš delinkvencijos išauga savaime (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 103; Žukauskaitė, 2012, p. 99). Pavyzdžiui, Belgijoje, kaip ir kituose tarptautiniuose tyrimuose, pastebėta, kad daugiausiai nusikalsta 15–16 metų nepilnamečiai, o nuo 17 metų amžiaus nusikalstamumo kreivė mažėja (Dijk *et al.*, 2008, p. 190). Nepilnamečių nusikalstamo elgesio laikinumą patvirtina ir neurobiologiniai tyrimai, paaiškinantys, kad nepilnametis asmuo nėra galutinai susiformavusi asmenybė, todėl į jo nusikalstamą elgesį turi būti reaguojama adekvačiai (Sakalauskas, 2013a, p. 14). Atlikti smegenų brandos, kognityvinės ir psichosocialinės brendimo raidos tyrimai reikšmingai parodo, kad nusikalstamo elgesio apraiškos jauname amžiuje gali būti siejamos su anatominiu-biologiniu smegenų brendimo ir kognityvinės raidos skirtumais, kadangi vykdomųjų smegenų funkcijų, atsakingų už numatomo elgesio planavimą bei organizavimą, emocijų valdymą, vystymosi procesai tęsiasi iki maždaug 25 metų (Dünkel *et al.*, 2020, p. 90–94).

Socialinis brendimas nėra vienintelis veiksnys, nulemiantis nepilnamečių nusikalstamą elgesį. Nagrinėjant nepilnamečių nusikalstamo elgesį ir jo priežastis, mokslininkai taip pat išskiria, kad neigiama šeimos ar bendraamžių įtaka, išitraukimas į nusikalstamas gruputes, alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimas, nukentėjusiojo elgesys ir kiti veiksniai lemia nepilnamečių delinkvenciją (Žukauskaitė, 2012, p. 98). Socialinės ir psichologinės problemos taip pat paminėtinos kaip rizikos veiksnys, vedantis nepilnamečius į sunkesnius nusikalstamumo atvejus (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 104).

Nepilnamečiai, kurie patenka į nepilnamečių justicijos sistemą, gali būti apibūdinami kaip socialiai ir ekonomiškai pažeidžiami (Dijk *et al.*, 2008, p. 192). Tiriant nepilnamečių nusikalstamą elgesį, pastebima, kad sudėtingose gyvenimo ar auklėjimo sąlygose (funkcionaliai ar struktūriškai sutrikusiose šeimose, globos institucijose ir kt.) esančių nepilnamečių elgesys dažniau pasižymi intensyvesne delinkvencija (Sakalauskas, 2013a, p. 24). Gyvendamas kriminogeninėje aplinkoje, paauglys, nepatiriantis tėvų ar kitų asmenų neformalios socialinės kontrolės, daug laiko leidžia gatvėje, dažniau susiduria su teisės

pažeidėjais, su jais bendrauja, taip gali tiek pats padaryti nusikalstamą veiką, tiek tapti jos auka (Justickaja, Giedrytė-Mačiulienė, 2017, p. 45), o jo mokyklinė karjera klostosi nepalankiai ir yra susijusi su probleminiu elgesiu, blogais pažymiais ir pamokų praleidinėjimu (Dijk *et al.*, 2008, p. 192).

Bendraamžių įtaka neabejotinai turi reikšmės nepilnamečių nusikalstamumo kontekste. Paaugliai, neturėdami tvirtų santykių šeimoje, ieško pripažinimo tarp bendraamžių, nuolatos kovoja grupėse dėl aukštesnio statuso. Tokią išvadą, kad nepilnamečių nusikalstamumui turi įtakos bendraamžių grupės, patvirtina ir tai, kad kiekvienais metais registruojamas gana didelis nepilnamečių grupėje padarytų nusikalstamų veikų skaičius (2020 m. – 254 nusikalstamos veikos, 2021 m. – 167 nusikalstamos veikos, 2022 m. – 68 nusikalstamos veikos)³. Būtent nusikalstamas elgesys laužant socialines normas dažnu atveju gali jaunuoliams padėti padidinti savivertę bei įsitvirtinti grupėje, užtvirtinant vietą hierarchijoje (Žukauskaitė, 2012, p. 99). Visuomenėje vyrauja stereotipai, kad nepilnamečių nusikalstamumą lemia alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimas. Statistiniai duomenys rodo, kad per 2022 m. iš viso buvo registruotos 77 nepilnamečių, apsvaigusių nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, nusikalstamos veikos⁴, kas sudaro tik apie 8,5 proc. visų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų. Dažnu atveju draudžiamų medžiagų vartojimą lemia jaunatviškas noras neišsiskirti iš bendraamžių grupės, rizikuoti, patirti ką nors naujo, išbandyti savo jėgas (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 108), atitinkamai, iš to kyla ir noras nusižengti įstatymams bei visuotinai priimtoms moralės normoms.

Delinkvencinio elgesio riziką didina vaikystėje patirtas fizinis smurtas arba nepriežiūra (Justickaja, Giedrytė-Mačiulienė, 2017, p. 47). Fizinės bausmės vaikus ne auklėja, o priešingai, daro neigiamą įtaką jų asmenybės formavimuisi, kadangi trukdo ugdyti konfliktų sprendimo kompetenciją bei empatiją (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 104). Tyrimai parodė, kad patyrę smurtą vaikai tampa agresyvesni aplinkinių atžvilgiu, būna dažniau sulaukyti paauglystėje, dažniau atlieka smurtinio pobūdžio nusikalstamas veikas. Nors delinkventais ir nusikaltėliais

³ Informacijos ir ryšių departamentas. Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje, p. 6. Nusikalstamos veikos, padarytos grupėje, 2020 (sausis-gruodis), p. 6. Prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=9002&datasource=56766 [žiūrėta 2022 m. gruodžio 19 d.]; Nusikalstamos veikos, padarytos grupėje, 2022 (sausis-gruodis), prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=10198&datasource=77907 [žiūrėta 2023 m. sausio 29 d.].

⁴ 56 nusikalstamas veikas padarė neblaivūs nepilnamečiai, o 21 – apsvaigę nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Informacijos ir ryšių departamentas. Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje, p. 8. Nusikalstamas veikas padarė: neblaivūs, narkotinio ar psichotropinio apsvaigimo būklėje, narkomanai, nepakaltinami, 2022 (sausis-gruodis). Prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=10198&datasource=77909 [žiūrėta 2023 m. sausio 30 d.]

netampa dauguma fizinę prievartą patyrusių nepilnamečių, tyrimus atlikę C. S. Wildom ir K. A. Dodge'as priėmė išvadą, kad vaikystėje patirtas smurtas veda prie smurto ateityje, arba kaip išsireiškė tyrėjai – „Smurtas sąlygoja smurtą“ (Widom, 1989; Dodge *et al.*, 1990 iš Justickaja, Giedrytė-Mačiulienė, 2017, p. 47).

Dar viena neretai pamirštama nusikalstamo elgesio priežastis yra patyčios. Jaunuoliai, kurie ne tik tyčiojasi iš kitų, tačiau ir patiria patyčias asmeniškai, pasižymi prastesne fizine sveikata, blogesne emocine savijauta. Tai veda iki prastesnių santykių su aplinkiniais ir probleminio elgesio – agresyvumo, smurto, alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimo – apraiškų. Paramos trūkumas iš tėvų, draugų ar mokytojų yra tiesiogiai susijęs su agresyviu elgesiu (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 114).

Apibendrinant, augimo ir brendimo, socialinės brandos vystymosi procesai, nepalanki socialinė aplinka ir padėtis visuomenėje – tai priežastys, pastūmėjančios nepilnamečius nusikalsti, todėl nepilnamečių delinkvencija neturėtų būti laikoma netinkamo auklėjimo ar auklėjimo trūkumo priežastimi (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 103). Aptarti nepilnamečių nusikalstamumo veiksniai įrodo tokio elgesio laikinumą, kadangi, paprastai, iš nusikalstamo elgesio yra išaugama. Suteikus reikiamą pagalbą nepilnamečiui, užkertamas kelias jo nusikalstamo elgesio pasikartojimui. Priešingai, laisvės atėmimo bausmės taikymas, siaurinant nepilnamečių galimybes resocializuotis, laikytinas viena iš nepilnamečių pakartotinio nusikalstamumo priežasčių (Česnienė, 2007, p. 170). Tai reiškia, kad nusikaltusiems nepilnamečiams turi būti taikomos ne baudžiamosios, o auklėjamosios priemonės, skatinančios nepilnamečio asmenybę keistis į teigiamą pusę. Lietuvos baudžiamosios justicijos sistemoje būtent tokią funkciją atliekančiomis pripažįstamos auklėjamojo poveikio priemonės.

2. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO TIKSLAI

Auklėjamojo poveikio priemonės – tai Baudžiamojo kodekso XI skyriuje „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“ įtvirtintas institutas, kuris leidžia, esant atitinkamoms sąlygoms⁵, nusikaltusiems nepilnamečiams taikyti nebaudžiamojo (auklėjamojo) poveikio priemones. Analizuojant šių priemonių esmę, siekiama plačiau pažvelgti į auklėjamojo poveikio priemonių tikslus ir juos tinkamai atskleisti.

Nusikaltusiems nepilnamečiams taikomos priemonės turi atitikti jų amžių, socialinę brandą bei turėti kuo mažesnę neigiamą poveikį besiformuojančiai nepilnamečio asmenybei, todėl nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė pasižymi išskirtiniu visapusišku asmenų amžiaus, fizinių bei psichinių ypatumų vertinimu (Pakštaitis, 2007a, p. 37). Toks specifiškumas kyla iš įvairių tarptautinių teisinių šaltinių. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 40 straipsnio 1 dalyje apibrėžiama nusikaltusio vaiko teisė į jo orumą ir reikšmingumą ugdantį elgesį bei pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, taip pat nusikaltusio vaiko teisė į tai, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių, kad valstybės turėtų norą padėti nusikaltusiam vaikui reintegruoti į visuomenę ir atlikti naudingą vaidmenį joje. Pekino taisyklėse pabrėžiama, kad valstybės į nepilnamečių nusikalstamumą turi reaguoti pakankiai ir naudoti minimalias ugdomosios intervencijos priemones, skatinti jaunų žmonių asmeninę brandą ir mokymąsi tuo metu, kai nepilnamečiai yra ypatingai linkę į elgesio normų nesilaikymą (Sakalauskas, 2013a, p. 13). Reaguojant į tarptautinius reikalavimus, į BK įtrauktos nuostatos dėl nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų. Nors BK tiesiogiai neapibrėžia auklėjamojo poveikio priemonių taikymo tikslų, tačiau BK 80 straipsnis numato nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, tarp kurių – valstybės siekis suderinti baudimą su nepilnamečio asmenybės ugdymu, auklėjimu ir neteisėto elgesio priežasčių šalinimu, ir taip padėti pakeisti nepilnamečio gyvenimo būdą bei elgesį. Iš BK teksto galima išskirti, kad įstatymų leidėjas šiuo nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumu apibrėžia ir auklėjamojo poveikio priemonių pagrindinį tikslą – auklėti, ugdyti ir padėti koreguoti nepilnamečių elgesį.

Valstybės prievarta, pasireiškianti per baudžiamosios atsakomybės taikymą, negrįžtamai daro neigiamą įtaką (Pakštaitis, 2007a, p. 37), t. y. netinkamų ir (ar) per griežtų priemonių pritaikymas skatina recidyvą, nes bet kokios formos valstybės intervencija, ar tai būtų griežčiausia priemonė – įkalinimas, ar tam tikros socialinės pagalbos teikimas, gali pasireikšti

⁵ Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos nagrinėjamos šio darbo 3 dalyje „Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos Lietuvos baudžiamosios justicijos sistemoje ir jų kritika“

stigmatizuojančiu poveikiu, stumiančiu prasikaltusį asmenį toliau už visuomenės ribų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Neproporcinga, per griežta ir stigmatizuojanti reakcija į nepilnamečių nusikalstamumą, gali kelti riziką kriminalinės karjeros vystymuisi (Sakalauskas *et al.*, 2021, p. 104). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir LAT) praktikoje taip pat pažymima, kad „*Siekiant daryti teigiamą įtaką jauno žmogaus elgesiui, pasiteisina atitinkamos (tai yra jauno žmogaus brandai tinkamos) priemonės, taigi jos turi pasižymėti jaunimui pritaikytais ypatumais, o netinkamos ir (ar) per griežtos priemonės skatina nusikaltimų recidyvą*“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Dėl šios priežasties, baudžiamojon atsakomybėn traukiamas nepilnametis, visų pirma, turi būti vertinamas ne kaip teisės pažeidėjas, bet kaip asmuo, kuriam būtina suteikti socialinę pagalbą (Pakštaitis, 2007a, p. 38), nusikalstamos veikos išaiškinimas ar jauno asmens nubaudimas už ją niekada neturi būti svarbesnis už teigiamą poveikį nepilnamečio asmenybei (Pakštaitis, 2007a, p. 37), o nepilnamečiams taikomos priemonės turi pasižymėti tokių asmenų brandai pritaikytais ypatumais, kad būtų patenkintas lūkestis atitinkama priemone daryti teigiamą įtaką jaunuolio elgesiui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Auklėjamojo poveikio priemonės nepasižymi bausmėms būdingu stigmatizuojančiu poveikiu, kadangi yra taikomos kaip bausmės alternatyva ar ugdomoji priemonė nepilnametį atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, atidėjus bausmės vykdymą, taip pat paleidus nepilnametį iš laisvės atėmimo vietos įstaigos (Drakšienė, 2003, p. 71). Auklėjamojo poveikio priemonės yra nukreiptos į ateitį, kadangi jomis siekiama nepilnametį ugdyti, tačiau kartu yra atsižvelgiama ir į praeitį, t. y. kokią nusikalstamą veiką nepilnametis padarė ir kokios aplinkybės tai sąlygojo (Pakštaitis, 2007b, p. 16).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymima, kad auklėjamojo poveikio priemonės yra itin svarbi baudžiamoji teisinė kategorija. Šios priemonės turi tiek auklėjimo, tiek bausmės požymių, nes riboja nepilnamečio elgesį, tačiau kartu turi pataisomąjį auklėjamąjį poveikį, todėl Baudžiamuoju kodeksu auklėjamojo poveikio priemonėms teikiama pirmenybė prieš bausmes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kiek realiai teismai vadovaujasi tokia nuostata ir teikia pirmenybę auklėjamojo poveikio priemonių taikymui, buvo neįmanoma iširti šiame magistro darbe dėl didelės tyrimo apimties, tačiau atkreiptinas dėmesys į kitą aspektą – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išskiria

auklėjamųjų poveikio priemonių tikslą – per elgesio ribojimą auklėti nepilnametį ir „pataisyti“ jo elgesį.

Auklėjamojo poveikio priemonių visuma tai – sudėtingo nepilnamečių resocializacijos proceso teisinis pagrindas (Pakštaitis, 2007b, p. 16), kadangi šios priemonės yra orientuotos į baudimui priešingus tikslus, t. y. nepilnamečio asmenybės korekciją ir tolesnę asmens integraciją į visuomenę (Drakšienė, 2003, p. 71). Suderinti baudimą ir asmenybės ugdymą yra sudėtinga, tačiau tokiu įstatymų leidėjo tikslu teikiama reikšmė socialiniam poveikiui (Pakštaitis, 2007a, p. 37). Kiekviena atskira auklėjamojo poveikio priemonė turi savitą poveikį jaunuoliui, tačiau sutiktina, kad pasitelkiant auklėjamojo poveikio priemones, nepriklausomai nuo jų rūšies, nepilnamečių elgesys yra koreguojamas be bausmės – nepilnametis auklėjamas atitinkamomis priemonėmis, ugdomas jo atsakingumas už veiksmus, padedama resocializuotis ir integruotis visuomenėje (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 33). Tik palanki socialinė terpė, laiku ir tinkamai suteikta kompetentinga pagalba, galimybė imtis naujų vaidmenų ir integruotis į darbo rinką ar švietimo sistemą gali apsaugoti nepilnametį nuo rizikos veiksmų ir taip apriboti jo galimybes nusikalsti dar kartą. Pastebima, kad didžiausiu efektyvumu pasižymi tokios nepilnamečių resocializacijos programos, kurių pobūdis leidžia nepilnamečiui keisti požiūrį į save ir aplinkinius, mąstyti bei mokytis spręsti problemas (Žukauskaitė, 2012, p. 100). Neabejotina, kad auklėjamojo poveikio priemonės yra išskirtinės, į nepilnametį kaltininką nukreiptos ir į teigiamą poveikį jaunuoliui orientuotos priemonės (Pakštaitis, 2007a, p. 37).

Taigi, galima išskirti, kad bendrieji auklėjamojo poveikio priemonių tikslai yra būti proporcingu atsaku į padarytą nusikalstamą veiką, atsižvelgiant į nepilnamečio amžių ir brandą, daryti teigiamą poveikį nepilnamečio asmenybės formavimosi procese, keisti nepilnamečio požiūrį į save ir į aplinkinius, ugdyti nepilnamečio gebėjimus, skatinti nepilnametį tobulėti, mokytis ir ugdyti atsakingumą už savo poelgius, padėti nepilnamečiui resocializuotis ir įsitraukti į visuomenę, sulaikyti nepilnametį nuo recidyvo, mažinti jo kriminalinės karjeros riziką, bei kuo mažiau stigmatizuoti jauną asmenį.

Apibendrinant, auklėjamojo poveikio priemonių tikslai yra orientuoti į nepilnamečio asmenybės ir gebėjimų ugdymą. Jais siekiama daryti teigiamą įtaką, tapti visaverčiu ir integruotu visuomenės nariu, o svarbiausia, tai daryti be nereikalingos jauno asmens stigmatizacijos ir perdėtos valstybės intervencijos.

3. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ TAIKYMO SĄLYGOS LIETUVOS BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS SISTEMOJE IR JŲ KRITIKA

Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos BK buvo keičiamos keletą kartų. Pirmoji Baudžiamosios kodekso redakcija, įsigaliojusi nuo 2003 m. gegužės 1 d. ir galiojusi (su minimaliais pakeitimais) iki 2007 m. liepos 21 d., numatė, kad auklėjamojo poveikio priemonės gali būti skiriamos neatleidus nepilnamečio nuo baudžiamosios atsakomybės, kai padarytas baudžiamasis nusižengimas, o padarius nusikaltimą – atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės. Po 2007 m. priimtų pakeitimų, auklėjamojo poveikio priemonės galėjo būti taikomos tik atleidus nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, nepriklausomai, ar buvo padarytas nusikaltimas, ar baudžiamasis nusižengimas. 2011 m. gruodžio 22 d. įstatymu Nr. XI-1861 auklėjamojo poveikio priemonių taikymas vėl buvo praplėstas, numatant, jog auklėjamojo poveikio priemonės skiriamos ne tik atleidus nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, tačiau ir tiems nepilnamečiams, kuriems atidėtas bausmės vykdymas arba kurie lygtinai paleisti iš laisvės atėmimo vietų įstaigų. G. Sakalausko nuomone, tokie baudžiamosios įstatymo pakeitimai lėmė ne tik atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto miglotumą, bet ir ribos tarp „baudžiamosios atsakomybės“ ir „ne baudžiamosios atsakomybės“ išnykimą, kadangi tas pačias auklėjamojo poveikio priemones galima skirti tiek atleidus, tiek ir neatleidus nepilnamečio nuo baudžiamosios atsakomybės (Sakalauskas, 2013a, p. 28).

Teisės mokslininkai sutinka, kad auklėjamojo poveikio priemonės turėtų būti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės standartas, esmė, įprastinė atsakomybės forma (Sakalauskas, 2013a, p. 27, Justickaja *et al.*, 2015, p. 41). Šiuo metu galiojanti BK 82 straipsnio redakcija numato santykinai siauras ir griežtas auklėjamojo poveikio priemonių taikymo galimybes. Tokia sistema tolima nuo koncepcijos, jog auklėjamojo poveikio priemonės, kaip išskirtinė baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma, yra ypatingai svarbios nepilnamečio resocializacijai (Justickaja *et al.*, 2015, p. 38). Be to, griežtos auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos lemia, jog šios priemonės tampa ne baudžiamosios atsakomybės forma, jų reikšmė susiaurinama ir paliekama už baudžiamosios atsakomybės ribų (Justickaja *et al.*, 2015, p. 41, Sakalauskas, 2013a, p. 34).

Toliau aptariamos atskiros auklėjamojo poveikio priemonių sąlygos, kai priemonės yra taikomos nepilnametį atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės, nepilnamečiui atidėjus bausmės vykdymą arba nepilnametį paleidus iš laisvės atėmimo vietos įstaigų.

3.1. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos atleidžiant nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės

BK numato griežtas sąlygas, kada nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, o šių sąlygų įgyvendinimas turi tiesioginę įtaką auklėjamojo poveikio priemonių taikymui.

Šiuo metu galiojanti BK 93 straipsnio 1 dalies redakcija (teisės akto redakcija, galiojanti nuo 2023-01-01, straipsnio redakcija, galiojanti nuo 2007-07-21) apibrėžia, kad nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleistas tas nepilnametis, kuris pirmą kartą padarė baudžiamąjį nusižengimą arba neatsargų ar nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, jeigu jis: „1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba 2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų“.

Iš BK 93 straipsnio 1 dalies teksto galima išskirti, kad įstatymų leidėjas nustato tris privalomas sąlygas, kurios gali būti pagrindu nepilnametį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės: 1) pirmoji sąlyga – padaryta nusikalstama veika (baudžiamasis nusižengimas, neatsargus nusikaltimas arba nesunkus ar apysunkis tyčinis nusikaltimas); 2) antroji sąlyga – atitinkama nusikalstama veika padaryta tik pirmą kartą; 3) trečioji sąlyga tenkinama, kai egzistuoja viena iš alternatyvių situacijų:

- Nepilnametis nukentėjusiojo atsiprašė ir savo darbu ar pinigais visiškai arba dalinai atlygino ar pašalino nukentėjusiajam padarytą turtinę žalą, arba
- Nepilnametis teismo pripažintas ribotai pakaltinamu, arba
- Nepilnametis pripažino savo kaltę ir gailisi dėl padarytos nusikalstamos veikos, arba
- Yra kitų pagrindų, leidžiančių manyti, jog nepilnametis laikysis įstatymų bei nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Lyginant BK 93 straipsnio 1 dalies anksčiau galiojusią ir dabar galiojančią redakcijas matyti tik vienas žymus skirtumas. Pagal pirminę straipsnio redakciją, galiojusią nuo 2003-05-01 iki 2007-07-21, nepilnametis nuo baudžiamosios atsakomybės galėjo būti atleistas tik pirmą kartą padaręs neatsargų, nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, o auklėjamojo poveikio priemonės už baudžiamuosius nusižengimus skiriamos neatleidus nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 82 straipsnio 1 dalis). Įstatymų leidėjo žingsnis keisti reguliavimą vertintinas nevienareikšmiškai, nes, viena vertus, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ribos buvo

praplėstos tarp sąlygų įtraukiant ir baudžiamuosius nusižengimus, todėl nebuvo papildomai ar nepagrįstai apsinkintas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymas; kita vertus, auklėjamojo poveikio priemonių taikymas buvo apribotas. Nepaisant įstatymų leidėjo siekio praplėsti galimybes nepilnamečius atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, šio instituto, taigi ir auklėjamojo poveikio priemonių taikymo, sąlygos liko itin griežtos.

Atskirai paminėtina antroji sąlyga – nepilnametis padarė baudžiamąjį nusižengimą ar ne sunkesnę nei apysunkį nusikaltimą pirmą kartą. Kurį laiką Lietuvos teismai, BK 93 straipsnio sąlygą dėl nusikalstamos veikos padarymo „pirmą kartą“ aiškino skirtingai, t. y. vienu teismų sprendimuose buvo aiškinama, kad nusikaltusiu „pirmą kartą“ negali būti laikomi tie, kurie padarė kelias pakartotines nusikalstamas veikas, o kiti teismai, priešingai, aiškino, jog vertinimą, ar nusikalstama veika padaryta pirmą kartą, apibrėžia teistumo už pirmiau padarytas veikas buvimo ar nebuvimo aplinkybė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas galiausiai suvienodino praktiką, išaiškindamas, kad pagal BK 93 straipsnį, pirmą kartą nusikalstamą veiką padaręs yra tas asmuo, kuris padarė tik vieną nusikalstamą veiką arba kelias nusikalstamas veikas, kai šios nėra pakartotinės ir sudaro idealią sutaptį viena kitos atžvilgiu. LAT taip pat atkreipė dėmesį į situaciją, kada esant tam tikroms aplinkybėms anksčiau padarytos nusikalstamos veikos faktas netenka teisinės reikšmės ir leidžia asmenį vertinti, kaip nusikaltusį pirmą kartą. Toks atvejis, pagal LAT teisėjų kolegiją, yra galimas, kai baudžiamasis teisinis santykis, kilęs dėl ankstesnės nusikalstamos veikos, yra visiškai pasibaigęs, pavyzdžiui, suėjo senaties terminas dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, išnyko arba panaikintas teistumas, pritaikius amnestiją ar suteikus malonę atleistas nuo paskirtos bausmės ir kt. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Nors atvejai, kada nepilnamečio pirmasis teistumas prarastų teisinę reikšmę, tikėtina, yra ypatingai reti, tačiau darbo autorės nuomone, toks „pirmą kartą“ sąvokos supratimas iš dalies švelnina griežtą įstatymų leidėjo reikalavimą nepilnamečiui būti nusikaltusiam pirmą kartą. Teisėjų, prokurorų ir mokslininkų nuomone, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės apskritai turėtų būti taikomas ne tik pirmą kartą nusikaltusiam nepilnamečiui (Švedas *et al.*, 2017, p. 212).

Pastebėtina, kad BK 93 straipsnio formuluotė „gali būti atleistas“ reiškia, jog nepilnametis, net ir atitikdamas visas nurodytas sąlygas, neprivalo būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, t. y. teismas, nustatęs visų sąlygų egzistavimą, privalo svarstyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato

2001 m. birželio 15 d. nutarimas ..., 2001), tačiau galutinis sprendimas paliekamas išimtinai teismo diskrecijai. Viena vertus, palikdamas sprendimo diskreciją teismui, įstatymų leidėjas įtvirtina atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės kaip išskirtinį, išimtinį institutą. Kita vertus, tokiu būdu nepagrįstai apribojamos auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo galimybės, kadangi nelieka teisinio aiškumo, kokiomis aplinkybėmis auklėjamojo poveikio priemonės yra skiriamos, o kokiomis – ne.

Laikantis idėjos, kad auklėjamojo poveikio priemonės turėtų būti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės esmė, taip pat atsižvelgiant į tarptautinius standartus bei šiame darbe jau aptartą nepilnamečių socialinį bei biologinį nebrandumą, teisinis reguliavimas yra sunkiai suprantamas ir sudėtingai derinamas su proporcingumo principu (Sakalauskas, 2013a, p. 27). BK apibrėžiant, kad auklėjamojo poveikio priemonės taikomos, be kita ko, tik atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečių justicijos sistemoje neišvengiamai tampa išimtimi, kaip ir pats atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (Sakalauskas, 2013a, p. 27).

Taigi, įstatymų leidėjas nustatė tris sąlygas, kurių pagrindu nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės. Visgi pasirinkimas numatyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės kaip auklėjamojo poveikio priemonės taikymo sąlygą automatiškai nustato, kad auklėjamojo poveikio priemonės negali būti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės pagrindu ar taisykle.

3.2. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas probacijos metu

Prieš tęsiant auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygų analizę, svarbu aptarti, kas yra probacija ir koks yra probacijos tikslas.

Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo (toliau – Probacijos įstatymas) 2 straipsnio 5 dalis apibrėžia probaciją kaip sąlyginę alternatyvą asmeniui paskirtai arešto ar laisvės atėmimo bausmei, t. y. bausmės ar jos dalies vykdymo atidėjimą arba lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų įstaigos, kurią taikant yra vykdoma probuojamojo⁶ priežiūra. Taigi, pagal įstatymą, probaciją iš esmės sudaro arešto ir laisvės atėmimo bausmių vykdymo formos – bausmės (jos dalies) vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietų įstaigos. Visgi mokslininkų nuomone, probacijos sąvoka turėtų būti išplėsta, kadangi už probacijos vykdymą Lietuvoje atsakingos institucijos – probacijos tarnybos (Probacijos

⁶ Pagal Probacijos įstatymo 2 straipsnio 7 dalį, probuojamuoju laikomas asmuo, kuriam paskirta probacija.

įstatymo 5 straipsnis) vykdo ne tik minėtas laisvės atėmimo bausmių formas, o taip pat daugelį kitų bausmių, baudžiamojo bei auklėjamojo poveikio priemonės. Tuo remiantis, probacijos sąvoka Lietuvoje turėtų apimti visų baudžiamojo teisinio turinio prievartos priemonių (bausmių, bausmės vykdymo atidėjimo, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonių, kitų priemonių, taikomų atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės, lygtinio paleidimo) rūšis (Sakalauskas, Jarutienė, 2015, p. 14).

Pagrindinis probacijos tikslas yra siekti veiksmingos probuojamųjų resocializacijos ir taip mažinti jų nusikalstamų veikų recidyvą (Probacijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalis), taigi probuojamojo asmens gyvenimas nenusikalstant ir užtikrinant veiksmingą resocializaciją (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šis tikslas svarbus ne tik teisiškai ir politiškai, bet ir praktiškai, kadangi vykdant bausmes, resocializacijos tikslas yra perspektyviausias ir atitinkantis konstitucinį socialinės valstybės principą (Sakalauskas, Jarutienė, 2015, p. 20). Svarbu, kad Probacijos įstatymas ne tik įtvirtina tikslą, bet ir šiam tikslui siekti suteikia probacijos tarnyboms reikiamus įrankius – probuojamojo priežiūros planavimą (17 straipsnis), resocializacijos priemonių taikymą (18 straipsnis), socialinę pagalbą (19 straipsnis) ir kt. (Sakalauskas, Jarutienė, 2015, p. 20).

Šio darbo temai probacijos reguliavimas aktualus tik nagrinėjant auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygas, t. y, kai nepilnamečiui atidedamas bausmės vykdymas arba jis lygtinai paleidžiamas iš laisvės atėmimo vietos įstaigų, todėl toliau probacijos tema plačiau nebus nagrinėjama, o bus liečiama tik tiek, kiek tai aktualu auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygų klausimui analizuoti.

3.2.1. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas atidėjus bausmės vykdymą

Bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui – tai sąlyginė atleidimo nuo bausmės rūšis, užtikrinanti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų įgyvendinimą (Levon, Švedas, 2022, p. 178; Švedas *et al.*, 2020, p. 241).

Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams reguliavimas nuo pat Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo buvo mažiau nei pastovus. Pirmoji BK 92 straipsnio redakcija (galiojusi nuo 2003-05-01 iki 2004-07-13, dalinai pakeista 2003-04-10 įstatymu Nr. IX-1495) numatė galimybę atidėti bausmės vykdymą nepilnamečiui, nuteistam už neatsargų nusikaltimą arba už tyčinį nusikaltimą, kai paskiriamos bausmės – bauda, areštas arba laisvės atėmimas iki keturių metų. Vėliau įstatymų leidėjas priėmė sprendimą, kad nepilnamečiui bausmės vykdymo atidėjimas gali būti taikomas tik, kai šiam skiriama laisvės atėmimo bausmė (neapibrėžtam

laikui už vieną ar kelis baudžiamuosius nusižengimus arba ne daugiau kaip keturiems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus (straipsnio redakcija, galiojusi nuo 2004-07-13 iki 2012-07-01, pakeista 2004-07-05 įstatymu Nr. IX-2314). Įstatymų leidėjo motyvais arešto bausmės vykdymo atidėjimas buvo panaikintas, teigiant, kad tokiu būdu nėra įgyvendinamas bausmės tikslas, dingsta efektyvumas bei nutrūksta ryšys tarp padarytos nusikalstamos veikos ir valstybės taikomos prievartos priemonės (Aiškinamasis raštas... 2004 iš Levon, Švedas, 2022, p. 178).

Tik 2019 m. (straipsnio redakcija įsigaliojusi 2020-07-01, pakeista 2019-06-27 įstatymu Nr. XIII-2263) vėl buvo praplėstos bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams sąlygos ir nustatyta, kad bausmės vykdymo atidėjimas gali būti taikomas nepilnamečiui, nuteistam arešto bausme, taip pat nepilnamečiui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis neatsargius nusikaltimus arba už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus (ne ilgiau kaip penkeriems metams). Papildomai, nepilnamečiui, nuteistam daugiau kaip penkeriems metams laisvės atėmimu už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus, išskyrus sunkius ir labai sunkius nusikaltimus⁷ gali būti taikomas dalinis laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas, kai numatomas dalies paskirtos laisvės atėmimo bausmės atlikimo terminas nedelsiant (nuo šešių mėnesių iki vienerių metų), o likusią dalį (nuo vienerių iki trejų metų) – atidėti.

Įstatymo leidėjo sprendimas vėl koreguoti bausmės vykdymo atidėjimo sąlygas ir grąžinti galimybę atidėti arešto bausmę vertintinas teigiamai. Auklėjamojo poveikio priemonės galima laikyti trūkstama jungtimi, išlaikančia ryšį tarp nusikaltusio nepilnamečio, padarytos nusikalstamos veikos ir valstybės atsako, tačiau nenešančia stigmatizuojančio baudžiamojo poveikio, o priešingai – auklėjančia jaunuolį ir skatinančia jį keisti gyvenimo būdą bei integruotis į socialinę aplinką (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 355 iš Levon, Švedas, 2022, p. 182).

Bausmės vykdymo atidėjimo instituto reikšmė atskleidžiama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, pabrėžiančioje, jog „*bausmės vykdymo atidėjimo negalima priilyginti nebaudžiamumui*“, nes „*nubaudimo tikslas, net ir sunkaus nusikaltimo padarymo atveju, pasiekiamas ne vien tik nuteistojo įkalinimu*“. Bausmės vykdymo atidėjimas padeda pasiekti bausmės tikslus per nusikaltusių asmenų elgesio kontroliavimą laisvėje nesuardžius socialinių ir ekonominių ryšių, išvengiant neigiamo kalinių poveikio, taip mažinant recidyvo tikimybę“

⁷ BK 92 straipsnio 3 dalis apibrėžia, kad nepilnamečiui negali būti taikomas dalinis laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas, kai jis nuteisiamas už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, numatytus BK XV, XVI, XVII, XVIII, XX, XXI, XXIII, XXXIII, XXXV, XXXVII, XLIV skyriuose.

(Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, bausmės vykdymo atidėjimas yra svarbus, galimybes efektyviau reaguoti į nusikalstamą elgesį sudarantis institutas auklėjamojo poveikio priemonių taikymo nepilnamečių justicijos kontekste.

Nors teisinis reguliavimas kito, vis dar reikšminga Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. vasario 15 d. teismų praktikos taikant bausmių vykdymo atidėjimą (BK 75 ir 92 straipsniai) apžvalga (toliau – Apžvalga). Remiantis ja ir atsižvelgiant į šiuo metu galiojančio reguliavimo skirtumus, galima išskirti, jog bausmės vykdymo atidėjimo, *inter alia* auklėjamojo poveikio priemonių, nepilnamečiui taikymą, lemia: 1) pirmoji sąlyga – nepilnamečio pripažinimas kaltu padarius atitinkamo sunkumo nusikalstamą veiką ir nuteisiamas (Apžvalgos 1 punktą); 2) antroji sąlyga – nepilnamečio nuteisimas atitinkamos trukmės arešto ar laisvės atėmimo bausme (Apžvalgos 2 punktą). Nuo šios sąlygos priklauso, ar nepilnamečiui gali būti taikomas pilnos apimties⁸ bausmės vykdymo atidėjimas ar dalinis⁹; 3) trečioji sąlyga – teismas turi pakankamą pagrindą manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti ir nepilnamečiui realiai neatlikus bausmės arba atlikus tik jos dalį (BK 92 straipsnio 4 dalis) (Apžvalgos 3 punktą).

Egzistuojant visoms sąlygoms, teismas gali atidėti arešto arba laisvės atėmimo bausmės vykdymą nepilnamečiui, paskirti vieną ar kelias tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, ir paskirti laiką, per kurį priemonė (-ės) turi būti įvykdyta (BK 92 straipsnio 1, 5 dalis). Kaip ir aukščiau aptartu atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atveju, teismas turi diskreciją spręsti dėl laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiui¹⁰. Iš dalies toks reguliavimas pateisinamas tuo, kad įstatyme nėra numatytas ribojimas nepilnamečiui taikyti bausmės vykdymo atidėjimą tik vieną kartą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, „ši diskrecinė teismo teisė iš esmės suponuoja pareigą papildomai (dar kruopščiau) įvertinti kaltininko asmenybę ir šis vertinimas neturi būti atsietas nuo kaltininko ankstesnės nusikalstamos veikos“ (Teismų praktikos taikant bausmės vykdymo, 2008). Be to, BK 92 straipsnio 6 dalis įpareigoja teismą, nusprendusį neatidėti bausmės vykdymo, motyvuoti savo sprendimą.

⁸ Bausmės vykdymo atidėjimas pilna apimtimi taikomas nepilnamečiui, nuteistam ne ilgiau kaip penkeriems metams.

⁹ Bausmės vykdymo atidėjimas dalinai taikomas nepilnamečiui, nuteistam ilgiau kaip penkeriems metams.

¹⁰ Tokią išvadą suponuoja BK 92 straipsnyje naudojama formuluotė „gali atidėti“.

Teismų praktikoje pažymima, kad sprendžiant dėl bausmės vykdymo atidėjimo turi būti vadovujamasi ne tik BK 92 straipsniu, tačiau ir bausmės paskirties, ir bausmės skyrimo bendraisiais pagrindais (BK 41, 54 straipsniais), taip pat kitomis bausmių skyrimo taisyklėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Doktrinoje papildomai išskiriama, kad, ypač sprendžiant dėl bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams, turi būti vertinamos ne tik nusikalstamos veikos, tačiau ir su asmenybe susijusios aplinkybės. Tokia išvada kyla iš to, kad teismas privalo atsižvelgti į nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį, o ypatingai į reikalavimą „riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes“ (BK 80 straipsnio 1 dalies 2 punktas), taip pat vadovautis bausmių skyrimo nepilnamečiui ypatumais, kurie reikalauja vertinti nepilnamečio gyvenimo bei auklėjimo sąlygas, jo sveikatos būklę, socialinę brandą, anksčiau taikytas auklėjamojo poveikio priemones bei jų veiksmingumą, elgesį padarius nusikalstamą veiką (BK 91 straipsnis) (Levon, Švedas, 2022, p. 180).

Taigi, nepilnamečiui gali būti auklėjamojo poveikio priemonės skiriamos atidėjus tiek arešto, tiek laisvės atėmimo bausmės vykdymą, nepriklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos rūšies ir sunkumo (išskyrus sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, numatytus BK XV, XVI, XVII, XVIII, XX, XXI, XXIII, XXXIII, XXXV, XXXVII, XLIV skyriuose), nusikaltimo pavojingumo pobūdžio ar laipsnio, taip pat nėra keliami sąlyga būti nusikaltusiam ar nuteistam atitinkama bausme pirmą kartą (Levon, Švedas, 2022, p. 181).

3.2.2. Auklėjamojo poveikio priemonių taikymas lygtinai paleidus iš laisvės atėmimo vietos įstaigų

Terminuoto laisvės atėmimo bausmė yra sunkiausia nepilnamečiams taikoma bausmė¹¹, todėl siekiant mažinti laisvės atėmimo bausmės neigiamą poveikį nepilnamečiams lemia, kad valstybėje turi būti sukurta speciali sistema. Tokia sistema gali būti laikoma dar viena probacijos forma – lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietos įstaigų.

Nors lygtinio paleidimo sąvoka įstatymiškai neapibrėžta, pagal teisės doktriną, tai yra švelnesnėmis sąlygomis vykdoma paskirtos laisvės atėmimo bausmės tąsa (Vosyliūtė, 2017, p. 207). Lygtinio paleidimo taikymas ne tik nepilnamečiams, bet ir apskritai nuteistiesiems,

¹¹ Pagal BK 91 straipsnio 3 dalį nepilnamečiams skiriama laisvės atėmimo bausmė, kai manoma, kad kitos rūšies bausmė nebūtų pakankama keisti nepilnamečio nusikalstamo elgesio polinkius, taip pat, kai padarytas sunkus arba labai sunkus nusikaltimas.

nėra „nuolaida“ ar paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo sušvelninimas (Sakalauskas, 2013b, p. 8), iš esmės tai yra bausmės vykdymo modifikavimas, kai keičiasi ne pati bausmė, bet jos atlikimo sąlygos, t. y. paskirta bausmė vykdoma neizoliavus asmens nuo visuomenės (Vosyliūtė, 2017, p. 208). Šio instituto reikšmė atskleidžiama tarptautiniuose dokumentuose. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. rekomendacija CM/Rec(2003)22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) nurodo, kad lygtiniu paleidimu laikoma ankstyvas nuteistųjų kalinių paleidimas pagal individualizuotas sąlygas po paleidimo. Šioje rekomendacijoje pabrėžiama, kad lygtinis paleidimas yra veiksmingiausia priemonė, užkertanti kelią pakartotiniam pažeidimui bei skatinanti reintegraciją į visuomenę, kadangi šios priemonės tikslas – padėti kaliniams pereiti nuo įkalinimo iki gyvenimo visuomenėje laikantis įstatymų, sudarant sąlygas bei taikant priežiūrą, taip prisidedant prie visuomenės saugumo ir nusikalstamumo mažinimo (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2003)22...). Nepilnamečių justicijos kontekste, lygtinis paleidimas taip pat nurodomas kaip priemonė, sudaranti nepilnamečiams palankesnes bausmės atlikimo sąlygas (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(1987)20...). Taigi, lygtinis paleidimas yra reikšminga priemonė, siekiant laisvės atėmimo bausmės nuteistų nepilnamečių resocializacijos.

Pagal Bausmių vykdymo kodekso (toliau – ir BVK) 82 straipsnio 1 dalies 1 punktą, nepilnamečiai gali būti lygtinai paleisti, jeigu jie: 1) pasižymi žema nusikalstamo elgesio rizika arba 2) yra padarę akivaizdžią pažangą mažindami savo nusikalstamo elgesio riziką, taip pat 3) atlikę vieną trečdalį paskirtos laisvės atėmimo bausmės. Tokia pati vieno trečdaliao taisyklė taikoma ir pilnamečiams asmenims, nuteistiems už neatsargius nusikaltimus bei kitiems ne daugiau kaip ketveriems metams laisvės atėmimo bausmės nuteistiems pilnamečiams (BVK 82 straipsnio 1 dalies 1 punktas). Taigi, pastebėtina, kad žymių ypatumų nepilnamečiams lygtinio paleidimo kontekste nėra numatyta. Vienintelis ypatumas tas, kad sąlyga būti atlikus nustatytą minimalią laisvės atėmimo bausmės dalį, nepilnamečiams nėra siejama su padarytos nusikalstamos veikos sunkumu (Sakalauskas, 2013b, p. 17).

Visgi, problema išlieka, kad ši išlyga gali būti taikoma tik nepilnamečiams, bet ne ir tiems asmenims, kurie nusikaltimą padarė būdami nepilnamečiu, tačiau svarstymo dėl lygtinio paleidimo metu jau yra sulaukę aštuoniolikos metų. Darbo autorės nuomone, hipotetiškai didelio skirtumo nėra tarp dviejų jaunuolių, nuteistų keturių metų laisvės atėmimo bausmės bei pasižyminčių žema nusikalstamo elgesio rizika, iš kurių vienas yra šešiolikos metų, todėl

„spėjo“ atlikti trečdalį (1 m. 4 mėn.) bausmės būdamas dar nepilnamečiu ir gali būti lygtinai paleistas pagal nepilnamečiams taikomas taisykles, o kitas yra septyniolikos metų jaunuolis, kuris bausmės atlikimo metu sulaukė pilnametystės, todėl turi įvykdyti bent pusę paskirtos bausmės (BVK 82 straipsnio 1 dalies 2 punktas). Pagal BK, nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai taikomi visiems asmenims, kurie nusikalstamos veikos padarymo metu buvo nesulaukę pilnametystės (BK 81 straipsnio 1 dalis). Dėl šios priežasties nesuprantama, kodėl BVK taip apriboja lygtinio paleidimo galimybes asmeniui, sulaukusiam pilnametystės laisvės atėmimo vietos įstaigoje.

Probacijos įstatymo 15 straipsnis apibrėžia specialiąsias lygtinai paleistų asmenų pareigas – jo 1 dalis nustato, kad probuojamieji pavyzdžiui, privalo dalyvauti elgesio pataisos programose, nesilankyti tam tikrose vietose ar nebendrauti su tam tikrais asmenimis ir kt. Šis pareigų sąrašas nėra baigtinis, be to, ir neprivalomas, kadangi gali būti skiriamos ir kitos pareigos, nepilnamečiams – auklėjamojo poveikio priemonės, o jau paskirtos – gali būti keičiamos teismo pagal probacijos tarnybos teikimą (Probacijos įstatymo 15 straipsnio 3 dalis, 29 straipsnio 1 dalis). Pastebėtina, kad tam tikros specialiosios pareigos yra panašios į auklėjamojo poveikio priemones, ypačiai į – elgesio apribojimą¹², todėl manytina, kad toks santykinai platus reguliavimas, leidžiantis skirti ne tik Probacijos įstatyme eksplicitiškai įvardytas specialiąsias pareigas, yra logiškas ir tinkamas. Taigi, nepilnamečio lygtinis paleidimas pagal BVK 82 straipsnio 1 dalies 1 punkto sąlygas yra pagrindas taikyti auklėjamojo poveikio priemones, tačiau kyla klausimas, kiek tokia sąlyga yra naudinga praktikoje.

Nuo pat BVK įsigaliojimo 2003 m., lygtinį paleidimą taikė apylinkės teismas, kurio vietovėje yra laisvės atėmimo vietos įstaiga, tvirtindamas lygtinio paleidimo komisijos nutarimą paleisti asmenį lygtinai. Teismų praktikos pavyzdžiai rodo, kad teismai nebuvo paprastai linkę taikyti lygtinio paleidimo nepilnamečiams. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas, nagrinėdamas skundą¹³ priėmė išvadą, kad pirmosios instancijos teismas, remdamasis, be kita ko, 2018 m. balandžio 25 d. socialinio tyrimo išvada, kurioje nurodyta, kad vienu iš pagrindinių J. S. pakartotinio nusikalstamumo riziką lemiančių veiksnių yra tai, kad labai sunkus nusikaltimas padarytas esant jauno amžiaus, kartu su bendrininku ir apsvaigus

¹² Elgesio apribojimo kaip auklėjamojo poveikio priemonės turinys aptariamas šio darbo 4 dalies „Auklėjamojo poveikio priemonių sistema, jų taikymo ir vykdymo problematika“ 4.5 poskyryje „Elgesio apribojimas“.

¹³ Skundas pareikštas dėl Kauno apylinkės teismo Kaišiadorių rūmų 2018 m. birželio 4 d. nutarties, kuria atsisakyta patvirtinti Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose 2018 m. gegužės 7 d. nutarimą taikyti nuteistajam J. S. lygtinį paleidimą.

nuo alkoholio¹⁴, teisingai įvertino J. S. padarytus nusikaltimus, jų pobūdį ir pavojingumą, ir pagrįstai netvirtino Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos nutarimo taikyti J. S. lygtinį paleidimą, nors byloje yra duomenų apie J. S. elgesio teigiamus pokyčius (galiojančių drausminių nuobaudų neturėjimą, individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytų priemonių vykdymą, aktyvų dalyvavimą socialinės reabilitacijos programose, ir kt.) (Kauno apygardos teismo 2018 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje Kauno apylinkės teismas sprendė, kad nepilnamečio nuteistojo R. Ž. padaryta pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką nėra pakankama lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietos įstaigos taikymui, be to, teismas atskirai pažymėjo, kad „*per trumpas paskirtos bausmės atlikimas asmeniui gali suformuoti klaidingą nuostatą dėl pernelyg švelnaus baudžiamumo už pavojingą visuomenei veiką ir gali būti viena iš prielaidų nusikalsti ateityje*“ (Kauno apylinkės teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje). 2018 m. statistika rodo, kad tais metais nebuvo lygtinai paleistas nei vienas nepilnametis¹⁵.

2020 m. vasarą įvyko gana žymus pokytis nepilnamečių lygtinio paleidimo tvarkoje, šį procesą padaręs bent dalinai paprastesnį – 2020 m. liepos 1 d. įsigaliojusi BVK157 straipsnio 6 dalis įtvirtino, kad, be kita ko, nepilnamečiams lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų taiko lygtinio paleidimo komisija (dabar – BVK 82 straipsnio 6 dalis). Nepaisant pasikeitimų, lygtinio paleidimo taikymas nepilnamečiams nėra dažnesnis reiškinys – per 2020 m. metinį ataskaitinį laikotarpį į probacijos tarnybų registrus buvo įtraukti lygtinai paleisti 3 nepilnamečiai¹⁶, per 2021 m. – tik 2¹⁷, o 2022 m. pusmečio ataskaitiniame laikotarpyje (sausio-birželio mėn.) nebuvo įtrauktas nė vienas nepilnametis¹⁸. Taigi, retas lygtinio paleidimo instituto taikymas automatiškai lemia, kad šiuo pagrindu auklėjamojo poveikio priemonės skiriamos taip pat retai.

¹⁴ Šio darbo pirmojoje dalyje jau aptarta, kad tokios aplinkybės kaip nusikalstamų veikų darymas grupėje ir apsvaigus nuo alkoholio yra vieni pagrindinių, nebrandumo, bendraamžių įtakos ir noro pritapti nulemti nepilnamečių nusikalstamumo veiksniai, kurie dažniausiu atveju yra laikini ir iš tiesų nedidinantys nepilnamečių pavojingumo.

¹⁵ Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2018. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2023 m. sausio 25 d.].

¹⁶ Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2021. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2023 m. sausio 25 d.].

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2022. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/pusmecio.html [žiūrėta 2023 m. sausio 25 d.].

Lietuvoje lygtinis paleidimas yra išimtinis institutas. Vis dėlto atsižvelgiant į nepilnamečių asmenybės ypatumus, lygtinis paleidimas, taigi ir jo metu taikomos auklėjamojo poveikio priemonės, nepilnamečiui tampa ta priemone, kuri užtikrina pozityvaus elgesio laisvės atėmimo vietos įstaigoje skatinimą (Sakalauskas, 2013b, p. 10) dar prieš lygtinį paleidimą, o po jo – nuoseklios ir sisteminės nepilnamečio resocializacijos galimybes (Sakalauskas, 2013b, p. 11), kalinimo žalos nepilnamečiui ribojimą (Sakalauskas, 2013b, p. 12), atsakomybės ir savarankiškumo ugdymą bei tikslingos pagalbos pagal elgesį ir poreikius gyvenant visuomenėje gavimą (Sakalauskas, 2013b, p. 14).

Taigi lygtinis paleidimas gali būti taikomas bent vieną trečdalį paskirtos laisvės atėmimo bausmės atlikusiems nepilnamečiams, pasižymintiems ar stengiantiems sumažinti nusikalstamumo riziką. Lygtinis paleidimas yra pagrindas nepilnamečiams taikyti auklėjamojo poveikio priemones, kurios priešingai nei įkalinimas, daro teigiamą įtaką besiformuojančiai nepilnamečio asmenybei. Vis dėlto šis institutas nepilnamečiams taikomas itin retai. Tai galimai yra nulemta ir to, kad nepilnamečių lygtinio paleidimo ypatumai negali būti taikomi tiems asmenims, kurie nusikaltimą padarė būdami nepilnamečiu, tačiau svarstymo dėl lygtinio paleidimo metu jau yra sulaukę aštuoniolikos metų. Darbo autorės nuomone, šios priežastys papildomai apriboja auklėjamojo poveikio priemonių taikymo galimybes, dėl to siūlytina plėsti BVK 82 straipsnio 1 dalies 1 punkto reguliavimą, įtraukiant ir asmenis, sulaukusius pilnametystės jau laisvės atėmimo vietos įstaigoje.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Lietuvos baudžiamojoje justicijoje yra numatytos griežtos auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos, t. y. atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, atidėjus arešto arba laisvės atėmimo bausmės vykdymą arba lygtinai paleidus iš laisvės atėmimo vietos įstaigų. Toks reguliavimas sukuria sistemą, kurioje auklėjamojo poveikio priemonių taikymas tampa išimtimi iš bendrosios taisyklės, nors pačiame Baudžiamajame kodekse įtvirtinama, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirtis yra didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymą bei mažinti laisvės atėmimo bausmės taikymą. Darbo autorės nuomone, turėtų būti tobulinamos šiuo metu galiojančias auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygas.

4. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ SISTEMA, JŲ TAIKYMO IR VYKDYMO PROBLEMATIKA

Auklėjamojo poveikio priemonių sistemą apibrėžia Baudžiamojo kodekso 82 straipsnis, numatantis šešias auklėjamojo poveikio priemonių rūšis: 1) įspėjimą; 2) turtinės žalos atlyginimą arba jos pašalinimą; 3) nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus; 4) atidavimą tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti; 5) elgesio apribojimą; 6) atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Teismų praktikoje nurodoma, kad šių priemonių skyrimu užtikrinama, jog didžiausias dėmesys būtų skiriamas ne nepilnamečio nubaudimui, o jo asmenybės korekcijai bei integracijai į mikrosocialinę aplinką (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Teismas gali skirti net kelias, bet ne daugiau kaip tris, tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones (BK 82 straipsnio 2 dalis). Tai reiškia, kad konkrečioje situacijoje, teismas, matydamas, kad geresnių rezultatų gali būti pasiekta paskyrus ne vieną, o kelių auklėjamojo poveikio priemonių derinį, gali pasinaudoti jam BK suteikta teise. Svarbiausia, kad paskirtos kelios auklėjamojo poveikio priemonės derėtų tarpusavyje, t. y. netrukdytų viena kitos vykdymui. Daugumoje atvejų įstatymų leidėjas iš anksto numatė situacijas, kada teismai negali paskirti dviejų tarpusavyje nederančių auklėjamojo poveikio priemonių, pavyzdžiui, kad atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą nėra skiriamas kartu su nemokamais auklėjamojo pobūdžio darbais (BK 85 straipsnio 3 dalis), taip pat su atidavimu tėvams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti (BK 86 straipsnio 3 dalis) bei elgesio apribojimu (BK 87 straipsnio 6 dalis). Visgi gali pasitaikyti ir kitokių priemonių nesuderinamumo situacijų, pavyzdžiui, nepilnamečiui paskiriami nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai (BK 86 straipsnis) bei elgesio apribojimai – mokytis, tęsti mokslą arba dirbti (BK 87 straipsnio 2 dalies 2 punktas) ir būti namuose nustatytu laiku (BK 87 straipsnio 2 dalies 1 punktas), tačiau dėl pamokų (ar darbo) laiko ir nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų valandų, nepilnamečiui tampa neįmanoma būti namuose nustatytu laiku. Taigi, teismas, skirdamas kelias auklėjamojo poveikio priemones nepilnamečiui, turi gerai įvertinti, ar tokių priemonių realus vykdymas yra įmanomas ir suderinamas.

Be to, kelių auklėjamojo poveikio priemonių (ne)suderinamumo problema gali iškilti ne tik tokiu atveju, kai teismas vienu nuosprendžiu sprendžia dėl kelių auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo, bet ir tada, kai nepilnametis, vykdydamas jau paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę, nusikalsta dar kartą, ir teismas sprendžia, jog tikslinga nepilnamečiui skirti

ne bausmę, bet auklėjamojo poveikio priemonę. Panaši situacija gali susiklostyti ir tada, kai vykdoma auklėjamojo poveikio priemonė, tačiau už kitą, naują nusikalstamą veiką teismas skiria nepilnamečiui bausmę. Priklausomai nuo paskirtos bausmės rūšies, ši gali objektyviai užkirsti galimybes sėkmingai vykdyti anksčiau paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę. Doktrinoje nurodoma, kai pavyzdžiui, nepilnamečiui, kuriam paskirta auklėjamojo poveikio priemonė – nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, už naujai padarytą nusikaltimą skiriama realiai vykdytina laisvės atėmimo bausmė. Tokiu atveju teismas atsiduria situacijoje, kai remdamasis baudžiamuoju įstatymu, neturi teisės nei panaikinti anksčiau paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės, nei galimybės pakeisti jos kita auklėjamojo poveikio priemone, kurios vykdymas derėtų su paskirta laisvės atėmimo bausme (Švedas, 2017, p. 212).

Lietuvos probacijos tarnybos, prižiūrinčios auklėjamojo poveikio priemones vykdančius nepilnamečius, darbuotojai pastebi¹⁹, kad praktikoje dviejų teismo nuosprendžių nesuderinamumo problema iškyla retai, kadangi dažniausiai nepilnamečiui skirtingais teismo sprendimais skiriami įpareigojimai būna gana panašūs ir jiems vykdyti teisinių ar praktinių kliūčių nebūna. Vienu didžiausių iššūkių auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo procese tampa tinkamo ryšio sukūrimas tarp nusikaltusio nepilnamečio ir Probacijos tarnybos atsakingo darbuotojo. Motyvuoti nepilnametį laikytis įpareigojimų bei juos tinkamai vykdyti tam tikrais atvejais taip pat gali būti sunku, todėl ypač svarbu išsiaiškinti jaunuolio gyvenimo probleminius taškus ir bendromis jėgomis ieškoti tų problemų sprendimų būdų, suteikti žinių, nukreipti tinkama linkme ir, galiausiai, užtikrinti, kad auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo metu nepilnametis nepadarytų teisės pažeidimų, tinkamai įvykdytų jam paskirtus įpareigojimus ir sėkmingai tęstų savo gyvenimą.

Pagal paskutinius statistinius duomenis, kelis metus iš eilės dažniausiai skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės buvo elgesio apribojimas (2021 m. – 97 kartus, 2020 m. – 118 kartų, 2019 m. – 159 kartus) ir nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai (2021 m. – 22 kartus, 2020 m. – 8 kartus, 2019 m. – 24 kartus). Rečiausiai taikomas buvo atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti (atitinkamai, po 1 kartą ir 2 kartus), o 2019–2021 m. atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą apskritai nebuvo taikomas. Aptarti duomenys pateikiami žemiau esančioje *1 lentelėje*.

¹⁹ Čia ir toliau šiame darbe kalbant apie tai, kaip pasireiškia auklėjamojo poveikio priemonių vykdymas praktikoje, remiamasi 2023 m. vasario 26 d. vykusio pokalbio su Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus skyriaus darbuotojais, dirbančiais su nepilnamečiais, metu gauta informacija.

1 lentelė. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės (2017–2021 m.)²⁰

Auklėjamojo poveikio priemonės	2017	2018	2019	2020	2021
Iš viso	291	222	213	169	124
Įspėjimas	50	31	24	37	12
Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas	31	18	24	8	11
Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	101	75	69	58	22
Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti	4	3	2	1	1
Elgesio apribojimas	213	153	159	118	97
Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą	-	1	-	-	-

Manytina, kad viena iš priežasčių nulemianti teismų polinkį vienas auklėjamojo poveikio priemonės skirti dažniau, o kitas – rečiau, yra atskirų auklėjamojo poveikio priemonių turinys, taip pat priemonių taikymo bei vykdymo problemos.

4.1. Įspėjimas

Auklėjamojo poveikio priemonių sistemos viršuje yra švelniausio pobūdžio auklėjamojo poveikio priemonė – įspėjimas, reglamentuojamas BK 83 straipsnyje. Doktrinoje apibrėžiama, kad įspėjimas yra oficialus pranešimas, kuriuo nepilnamečiui raštu paaiškinami galimi teisiniai padariniai, jeigu būtų padaryta nauja nusikalstama veika, jeigu būtų nevykdomos ar netinkamai vykdomos paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės, ir kt. (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 33).

Įspėjimas paprastai skiriamas, kai nepilnametis nusikalsta atsitiktinai, jo asmeninės savybės rodo, kad jis siekia pasitaisyti, supranta savo kaltę, nuoširdžiai gailisi padaręs nusikalstamą veiką ir pažada gerai elgtis, ateityje nebusikalsti (Švedas *et al.*, 2020, p. 321). Pavyzdžiui, byloje teismas įvertinęs K. K. asmenybę, duomenis, kad jis nėra padaręs kitų nusikalstamų veikų, bei turėdamas pagrindą manyti, kad K. K. nedarys naujų nusikalstamų veikų, atleido K. K. nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskyrė auklėjamojo poveikio priemonę – įspėjimą (Vilniaus regiono apylinkės teismo 2019 m. balandžio 3 d. nuosprendis baudžiamosioje byloje). Kitoje byloje Klaipėdos apygardos teismas motyvavo auklėjamosios poveikio priemonės – įspėjimo – skyrimą M. V. tuo, kad šis padarė baudžiamąjį nusižengimą, anksčiau nėra nusižengęs įstatymams, mokosi, nuoširdžiai gailisi ir kritiškai vertina savo

²⁰ Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0123#/> [žiūrėta 2023 m. vasario 1 d.]

nusikalstamus veiksmus. Tokia M. V. charakteristika leido teismui manyti, kad „*padaryta nusikalstama veika buvo atsitiktinis reiškinys M. V. gyvenime, ir kad ateityje M. V. laikysis įstatymų*“, todėl M. V. atleido nuo baudžiamosios atsakomybės (Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Dėl nesudėtingo pobūdžio ir tikslo ugdyti nepilnamečio atsakingumą už poelgius, suvokiant nusikalstamos veikos pavojingumą bei neteisėtumą, įspėjimas gali būti skiriamas kaip savarankiška auklėjamojo poveikio priemonė, o taip pat ji dera ir su visomis kitomis priemonėmis (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 33, Švedas *et al.*, 2020, p. 321). Praktikoje, nepilnamečiui paskirta viena auklėjamojo poveikio priemonė – įspėjimas nėra kontroliuojama Probacijos tarnybos, kadangi įspėjimo esmė yra išaiškina nepilnamečiui teismo posėdžio metu. Kitas atvejis, jeigu nepilnamečiui skiriamos kelios auklėjamojo poveikio priemonės, iš kurių viena yra įspėjimas: pirmojo susitikimo metu nepilnamečiui dar kartą išaiškina, ką reiškia įspėjimas ir jo nevykdymo teisinės pasekmės.

Įspėjimas numatytas ir kitų šalių baudžiamuosiuose įstatymuose, pavyzdžiui, Lenkijos, Latvijos, Portugalijos, Bulgarijos, bei kitų valstybių auklėjamojo pobūdžio priemonių sistemose (Dünkel *et al.*, 2010, p. 146, 842, 1005, 1041). Tai rodo šios priemonės universalumą ir lengvą pritaikomumą ne tik skirtingose situacijose, bet ir skirtingose teisinėse sistemose, dėl ko įspėjimas turėtų būti vertinamas teigiamai.

Taigi, nors įspėjimas gali atrodyti kaip formali poveikio priemonė, nesukelianti jokių realių teisinių pasekmių, manytina, kad tam tikrose situacijose ji gali būti veiksminga. Tokiems nepilnamečiams gali pakakti įspėjimo išvadoms apie savo elgesį padaryti ir ateityje teisei priešingo elgesio nebekartoti. Be to, įspėjimo kaip auklėjamojo poveikio priemonės reikalingumą rodo ir kitų šalių praktika.

4.2. Turtinės žalos atlyginimas arba pašalinimas

Turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas yra auklėjamojo poveikio priemonė, reglamentuojama BK 84 straipsnyje, kurios esmė – pareiga atlyginti padaryta nusikalstama veika sukeltą žalą arba ją pašalinti savo darbu nustatytu terminu (Švedas *et al.*, 2020, p. 322).

Pagrindinis aptariamoms auklėjamojo poveikio priemonės ypatumas – nepilnametis turi turėti savarankiškai disponuojamų lėšų arba gebėti savo darbu padarytą žalą pašalinti (BK 84 straipsnio 1 dalis), t. y. nusikaltusio nepilnamečio sukelta žala negali būti atlyginta tėvų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų iniciatyva ar lėšomis. Šis ypatumas apibrėžia turtinės žalos atlyginimo ar pašalinimo skyrimo tikslą – paskatinti nepilnametį suprasti padarytos

nusikalstamos veikos pasekmes ir savo kaltę dėl jų, taip pat stengtis savo jėgomis tas pasekmes pašalinti (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 34). Toks tikslas nebūtų pasiektas, jeigu žalos atlyginimu ar pašalinimu pasirūpintų ne pats nepilnametis, o jo tėvai (atstovai pagal įstatymą, kiti), todėl teismas negali skirti turtinės žalos atlyginimo ar pašalinimo, jeigu nepilnametis neturi savarankiškų lėšų ar negalėtų žalos pašalinti savo darbu (Pakštaitis, 2007a, p. 42). Doktrinoje taip pat pažymima, kad auklėjamojo poveikio priemonės tikslas nebūtų pasiektas ir tuo atveju, kai nepilnametis yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės egzistuojant sąlygai, kad jis atlygino ar pašalino nusikalstama veika padarytą žalą (Švedas *et al.*, 2020, p. 322).

Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas padarė išvadą, kad nepilnametis R. L. realia laisvės atėmimo bausme buvo nuteistas be pagrindo, nes R. L. supranta savo poelgių netinkamumą ir neleistinumą, dėl to gailisi, be to, pradėjo mokytis profesinio rengimo centre ir įsidarbino. R. L. padarytos veikos nesukėlė sunkių padarinių, padaryta žala nėra didelė, todėl R. L. siekis savo darbu save išlaikyti leidžia tikėti, kad jis per kiek įmanoma trumpesnę laiką iš savo uždarblio atlygins padarytą žalą. Teismas įvertino laisvės atėmimo neigiamą įtaką tolimesnei jauno nuteistojo asmenybės vystymuisi, todėl atidėjo bausmės vykdymą ir paskyrė dvi auklėjamojo poveikio priemones – turtinės žalos atlyginimą ir elgesio apribojimą, su įpareigojimu būti namuose nuo 22 val. iki 6 val. (Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. lapkričio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje, pirmosios instancijos teismas nepilnamečiui T. B. atidėjo paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą ir paskyrė elgesio apribojimą dvylikos mėnesių terminui – būti namuose nuo 22.00 val. iki 6.00 val. ir nekeisti gyvenamosios vietos be priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios. Teismas taip pat sprendė, kad atidėjus bausmės vykdymą tikslinga įpareigoti atlyginti padarytą žalą. Šis įpareigojimas yra suderinamas su nepilnamečiui T. B. jau paskirtomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, taip pat yra realiai įvykdomas, kadangi neturint lėšų padarytos žalos atlyginimui, civilinio ieškovo atstovas patvirtino, kad T. B. galės dirbti nukentėjusioje įmonėje ir tokiu būdu pašalinti padarytą žalą (Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. sausio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Vykdomo procese turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas gali būti sudėtingas, nes nepilnametis gali neturėti savarankiškai disponuojamų pajamų ar turėti jų nepakankamai. Dažniausiu atveju, Probacijos tarnyboje užtikrinamas šios auklėjamojo poveikio priemonės vykdymas nuo nukentėjusiojo kontaktų gavimo iki žalos atlyginimo plano sudarymo ir jo kontrolės. Su nepilnamečiu (ir jo įstatymiais atstovais) sutariama, koku būdu bus atlyginama

ar pašalinama žala (pavyzdžiui, įmokų dydžio ir jų mokėjimo laikotarpio nustatymas), kokie dokumentai, įrodantys žalos atlyginimą, bus pateikiami (pavyzdžiui, banko išrašai). Be to, atsakingas Probacijos tarnybos darbuotojas visuomet nepilnamečiui akcentuoja ir primena, kokios pasekmės bus žalos neatlyginus.

Kitų valstybių auklėjamojo pobūdžio priemonių sistemoje (pvz., Latvijos, Lenkijos, Portugalijos, Bulgarijos) taip pat sutinkamas turtinės žalos atlyginimas (Dünkel *et al.*, 2010, p. 146, 842, 1005, 1041). Pavyzdžiui, Latvijoje yra išskiriamos dvi priemonės: darbų atlikimas, siekiant sušvelninti sukeltos žalos pasekmes arba sukeltos žalos atlyginimas. Abi priemonės taikomos asmenims nuo 15 metų, o antroji, panašiai kaip ir Lietuvoje, tik nepilnamečiams, turintiems savų pajamų (Judins, 2010, p. 843).

Taigi, šios auklėjamojo poveikio priemonės pagrindinis požymis – įpareigoti nepilnamečių atlyginti iš savo asmeninių lėšų arba savo darbu sukeltą žalą, taip mokant nepilnamečių prisiimti atsakomybę už savo veiksmų pasekmes.

4.3. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai

Trečioji auklėjamojo poveikio priemonė, reglamentuojama BK 85 straipsnyje, yra nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai.

Pastebima, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai yra panašūs į pilnamečiams ir nepilnamečiams taikomą bausmę – viešuosius darbus. Pagrindinis panašumas yra tas, kad tiek nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai, tiek viešieji darbai skiriami tik esant asmens, kuriam skiriama bausmė ar auklėjamojo poveikio priemonė, sutikimui (BK 46 straipsnio 1 dalis, BK 85 straipsnio 2 dalis). Sutikimo davimas užtikrina privalomojo ar priverstinio darbo draudimo, numatyto Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje bei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, įgyvendinimą (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnis, Konstitucijos 48 straipsnis). Visgi egzistuoja ir tam tikri skirtumai. Viešųjų darbų bausmės atveju reguliavimas yra platesnis, kadangi viešieji darbai skiriami nuo mėnesio iki vienerių metų laikotarpiui, kas mėnesį neatlygtinai visuomenės labui dirbant 10-40 val., tačiau apribojant, jog padarius nusikaltimą viešųjų darbų vykdymo laikas negali būti ilgesnis nei 480 val., o už baudžiamąjį nusižengimą – 240 val. (BK 46 straipsnio 2, 3 dalys). Auklėjamojo poveikio priemonės – nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų – reguliavimas yra paprastesnis, nustatant tik minimalų ir maksimalų valandų skaičių, t. y. nuo 20 iki 100 val. (BK 85 straipsnio 1 dalis). Pagrindiniu šių dviejų institutų skirtumu lieka nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų tikslas – nepilnamečio auklėjimas. BK 85 straipsnio 1 dalis

apibrėžia, kad nepilnamečiui auklėjamojo poveikio priemonė skiriama atlikti „sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų ar kitose valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose, kuriose darbas gali turėti auklėjamąjį pobūdį“. Tai yra pagrindinis nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų ypatumas (Pakštaitis, 2007a, p. 42), reiškiantis, jog nepilnamečiui paskirti nemokami darbai turi būti prasmingi (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 34) ir orientuoti į paskirtų nemokamų auklėjamųjų darbų teigiamą poveikį besiformuojančiai asmenybei (Švedas *et al.*, 2020, p. 324). Be to, pirmenybė turėtų būti teikiama palankių santykių su nepilnamečiu ugdymui, planų kūrimui, problemų aptarimui ir sprendimui, o prireikus – būtinos pagalbos ir paramos teikimui (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 34).

Minėta, kad teismas gali paskirti kelias auklėjamojo poveikio priemones tik kai šios tarpusavyje dera ir netrukdo viena kitos vykdymui, todėl nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai negali būti skiriami, kai nepilnametis atiduodamas į specialią auklėjimo įstaigą (BK 85 straipsnio 3 dalis).

Nagrinėjant teismų praktikos pavyzdžius, pastebėta, kad dažnu atveju teismai nedetalizuoja, kodėl parenka būtent šią auklėjamojo poveikio priemonę, neanalizuoja kaip ji gali padėti nepilnamečiui keisti savo elgesį ar pan., o paprasčiausiai nurodo, kokiam valandų skaičiui nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai skiriami²¹. Praktikoje, nepilnametis nukreipiamas vykdyti paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę į tokias įstaigas, kuriose jis galėtų savo darbu prisidėti prie visuomenės gerovės ir įgyti socialinių įgūdžių. Dažniausiai tokios įstaigos ar organizacijos yra Labdaros ir paramos fondas „Maisto bankas“, Lietuvos Caritas, Vilniuje – Viešoji įstaiga Naujosios Vilnios poliklinika, bei kitos. Be to, jau pirmojo susitikimo metu Probacijos tarnybos atsakingas darbuotojas skatina nepilnametį kuo greičiau imtis vykdyti paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę, kad susiklosčius nepalankioms gyvenimo aplinkybėms, pavyzdžiui, susirgus, įsidarbinus ar pan., eigoje netektų susidurti su netinkamo vykdymo pasekmėmis. Praktikoje pasitaiko ir tokių atvejų, kai nepilnametis, teismui davęs sutikimą dėl nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų skyrimo, Probacijos tarnyboje atsisako vykdyti šią priemonę. Tokiu atveju Probacijos tarnybai lieka vienintelė išeitis – kreiptis į teismą dėl kitos auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo, remiantis tuo, kad nepilnametis nevykdo ar netinkamai vykdo paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę.

²¹ Žr. pvz. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. balandžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-274-238/2021; Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gegužės 18 d. nuosprendis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-76-449/2022; Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. gegužės 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-14-594/2022 ir kt.

Kitų valstybių sistemose taip pat yra įtvirtintos priemonės, savo esme panašios į Lietuvos nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus. Pavyzdžiui, Lenkijoje gali būti skiriamas neapmokamas darbas aukos arba vietos bendruomenės labui (Stando-Kawecka, 2010, p. 1005), o Latvijoje nepilnamečiams gali būti skiriami nemokami darbai, tačiau jų terminas yra kur kas trumpesnis nei Lietuvoje, t. y. nuo 10 iki 40 val. (Judins, 2010, p. 843).

Taigi, auklėjamojo poveikio priemonė – nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai yra savo esme panašūs į bausmę – viešuosius darbus, tačiau šios priemonės esmė yra nemokamų darbų pagalba auklėti nepilnametį, jį nukreipiant į įvairias organizacijas ar įstaigas.

4.4. Atidavimas prižiūrėti tėvams ar kitiems asmenims

BK 86 straipsnyje reglamentuojama auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams arba juridiniams asmenims, besirūpinančiais vaikais, ugdyti ir prižiūrėti, taikomas, kai manoma, jog teigiamą poveikį nepilnamečio asmenybei gali užtikrinti gyvenimo bei auklėjimo sąlygos (Pakštaitis, 2007a, p. 43).

Šios auklėjamojo poveikio priemonės ypatumas, panašiai kaip ir skiriant nemokamo auklėjamojo pobūdžio darbus, yra sutikimo davimas, tačiau šiuo atveju turi sutikti ne tik pats nepilnametis, bet ir jo tėvai ar kiti nepilnametį prižiūrintys asmenys. Taigi, teismas, prieš skirdamas auklėjamojo poveikio priemonę turi gauti: 1) tėvų ar kitų nepilnametį prižiūrinčių asmenų sutikimą nepilnametį ugdyti ir prižiūrėti, ir 2) nepilnamečio sutikimą, kad jį ugdytų ir prižiūrėtų atitinkami asmenys. Sutikimą nepilnametį prižiūrėti išreiškiantiems asmenims yra keliami ir papildomi reikalavimai, t. y. jie turi nedaryti neigiamos įtakos prižiūrimam nepilnamečiui, turėti tinkamas sąlygas nepilnamečio asmenybės ugdymui ar galimybes tokias sąlygas sudaryti, bei teikti visą būtiną informaciją probacijos tarnyboms (BK 86 straipsnio 2 dalis). Paskyrus šią priemonę, nepilnamečiui skiriami įpareigojimai, pavyzdžiui, keisti elgesį, mokytis, klausyti tėvų (ar kitų prižiūrinčių asmenų), o tėvams (ar kitiems asmenims) – sudaryti sąlygas auklėjimui, prižiūrėti nepilnametį ir kt. (Švedas *et al.*, 2020, p. 326). Atidavimas tėvams ar kitiems asmenims prižiūrėti dėl priemonių turinio ypatumų negali būti skiriamas su kita auklėjamojo poveikio priemone – atidavimu į specialiąją įstaigą (BK 86 straipsnio 3 dalis).

Dar vienas šios priemonės ypatumas yra tas, kad paprastai jos skyrimo terminas numatomas nuo šešių mėnesių iki trejų metų, tačiau ji negali būti vykdoma ilgiau nei nepilnamečiui sukanka aštuoniolika metų (BK 86 straipsnio 1 dalis). Dėl šios priežasties teismai, skirdami auklėjamojo poveikio priemonę – atidavimą tėvams ar kitiems asmenims

nepilnametį prižiūrėti, privalo įvertinti, ar per laiką iki kol nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų, bus pasiekti auklėjamosios poveikio priemonės tikslai. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo nagrinėtoje byloje buvo pripažinta, kad pirmosios instancijos teismas nepagrįstai paskyrė aptariamą auklėjamojo poveikio priemonę, kadangi jos skyrimo metu B. S. iki pilnametystės buvo likę vos daugiau nei vienas mėnesis. Tai reiškia, kad B. S. negalėjo būti paskirtas net minimalus auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo terminas, be to, B. S. ir jo tėvų santykiai yra geri, tėvai rūpinasi sūnaus gerove ir ugdymu (Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gruodžio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Šios auklėjamojo poveikio priemonės vykdymas nepasižymi išskirtiniais ypatumais, ji apskritai vykdoma be didelio Probacijos tarnybų įsikišimo į nepilnamečio gyvenimą, t. y. atsakingas Probacijos tarnybos darbuotojas palaiko ryšį su tėvais ar kitais asmenimis, kuriems atiduotas nepilnametis, ir su nepilnamečiu, kas kelis mėnesius organizuoja pokalbius ar susitikimus, domisi, kaip jiems sekasi, tikrina, ar nėra padaryta naujų pažeidimų.

Lenkijoje, Latvijoje ir Bulgarijoje atidavimas atitinkamų asmenų (tėvų, globėjų, jaunimo ar kitos socialinės organizacijos, darbovietės, patikimo asmens ar probacijos pareigūno) priežiūrai taip pat yra įtrauktas į nepilnamečiams taikomų auklėjamojo pobūdžio priemonių sistemą (Dünkel *et al.*, 2010, p. 146, 842, 1005).

Taigi, auklėjamojo poveikio priemonės – atidavimo tėvams ar kitiems fiziniams arba juridiniams asmenims, besirūpinančiais vaikais, ugdyti ir prižiūrėti turinys atsiskleidžia šios priemonės pavadinime, t. y. paskyrus šią priemonę, siekiama, kad nusikaltęs nepilnametis būtų prižiūrimas ir ugdomas, kad jo nusikalstamas elgesys ateityje nepasikartotų.

4.5. Elgesio apribojimas

Auklėjamojo poveikio priemonė – elgesio apribojimas, reglamentuota BK 87 straipsnyje, kurios esmė – įpareigojimų ir draudimų skyrimas nepilnamečiui nuo trisdešimties dienų iki dvylikos mėnesių laikotarpiui.

BK 87 straipsnio 2 dalis nustato teismo skiriamų nepilnamečiui įpareigojimų sąrašą: „1) būti namuose nustatytu laiku; 2) mokytis, tęsti mokslą arba dirbti; 3) įgyti tam tikrų žinių ar išmokti draudimus (saugaus eismo, mokinio taisyklės ir pan.); 4) atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą. <...>; 5) dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse“. Nepilnamečiui skiriamų draudimų sąrašą pateikia BK 87 straipsnio 3 dalis: „1) žaisti azartinius žaidimus; 2) užsiimti tam tikra veikla; 3) vairuoti motorinę

transporto priemonę (motociklą, savaeigę mašiną ir pan.); 4) lankytis vietose, kuriose daroma neigiama įtaka nepilnamečio elgesiui, arba bendrauti su žmonėmis, darančiais jam neigiamos įtakos; 5) be šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios keisti gyvenamąją vietą“.

Priklausomai nuo nusikaltusio nepilnamečio asmeninių savybių bei nuo jo padarytos nusikalstamos veikos ypatybių, teismas turi galimybę sudaryti įvairius nepilnamečiui skiriamų įpareigojimų bei draudimų derinius (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 35). Be to, užtikrinant teismo lankstesnes galimybes parinkti nepilnamečiui kuo labiau individualizuotą auklėjamojo poveikio priemonę (Justickaja *et al.*, 2015, p. 39), teismui suteikiama teisė skirti ir kitus, BK nenumatytus įpareigojimus ir draudimus, kurie konkrečioje situacijoje galėtų turėti teigiamos įtakos koreguojant nepilnamečio elgesį (BK 87 straipsnio 4 dalis).

Darbo autorės nuomone, auklėjamojo poveikio priemonės – elgesio apribojimo turinys atskleidžia šios auklėjamojo poveikio priemonės universalumą ir plačias galimybes taikymui praktikoje. Tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl 2017–2021 m. šią priemonę teismai skyrė dažniausiai (žr. *1 lentelę*). Nagrinėjant teismų praktikos pavyzdžius, visgi pastebėta, kad labiausiai teismai linkę skirti elgesio apribojimą – buvimą namuose nustatytu laiku, įpareigojimą mokytis ar dirbti bei neišvykti iš gyvenamosios vietos be vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios. Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismas sprendė, kad vien aplinkybė, jog R. S. padarė nusikaltimą jau po to, kai jis anksčiau buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, „*savaime nereiškia, kad bausmės tikslų nebus galima pasiekti be realaus laisvės atėmimo*“, kadangi realiai poveikio priemonės R. S. nebuvo taikytos, t. y. jis bausmės neatliko, o paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės nebuvo vykdomos, nes teismo nutartis nebuvo gauta Probacijos tarnyboje. Teismas, pažymėdamas, kad R. S. privalės laikytis teismo nustatytų pareigų, bus prižiūrimas Probacijos tarnybos, be to, turės vykdyti ne tik individualiame probacijos plane numatytas, bet dalyvauti ir kitose asmeninės ir socialinės pagalbos priemonėse, atidėjo paskirtą laisvės atėmimo bausmės vykdymą ir paskyrė R. S. auklėjamojo poveikio priemonę – elgesio apribojimą 12 mėn. terminui, įpareigojo R. S. tuo laikotarpiu mokytis ar dirbti ir dalyvauti socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse, parinktose Probacijos tarnybos (Šiaulių apygardos teismo 2022 m. birželio 7 d. nuosprendis baudžiamajame byloje). Kitoje byloje, Kauno apygardos teismas pripažino, kad pirmosios instancijos teismas pagrįstai atleido M. N. nuo baudžiamosios atsakomybės ir skyrė dvi auklėjamojo poveikio priemones – išpėjimą ir elgesio apribojimą 6 mėn., įpareigojant M. N.

mokytis, kadangi šios „auklėjamojo poveikio priemonės yra pakankamos pasiekti, kad atleistasis nuo baudžiamosios atsakomybės laikytųsi įstatymų ir nedarytų daugiau naujų nusikalstamų veikų“. Teismas, netenkindamas Kauno apygardos prokuratūros Marijampolės apylinkės prokuratūros prokuroro R. M. prašymo skirti elgesio apribojimą – draudimą vienerius metus vairuoti motorines transporto priemones, nurodė, kad tai būtų neproporcinga nei M. N. padarytam nusikaltimui, nei M. N. asmenybei, ir pasiektų tik vieną tikslą – nubaudimą (Kauno apygardos teismo 2021 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Dar vienoje byloje Lietuvos apeliacinis teismas nusprendė pakeisti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir atidėjo kaltinamajam A. S. paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą bei paskyrė auklėjamojo poveikio priemones – išpėjimą ir elgesio apribojimą, motyvuodamas, kad šios elgesį ribojančios, bet kartu ir auklėjančios, pataisomąjį poveikį turinčios priemonės yra pakankamos baudžiamojo įstatymo keliams tikslams pasiekti (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. gegužės 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Elgesio apribojimo turinys (tam tikrų įpareigojimų ir draudimų numatymas nusikaltusiems asmenims) yra gana panašus į nepilnamečiams ir pilnamečiams taikomą laisvės apribojimo bausmę, tačiau pagrindiniai šių institutų skirtumai atskleidžiami per jų taikymo tvarką, įpareigojimų bei draudimų turinį bei jų taikymo trukmę (Pakštaitis, 2007a, p. 43). Elgesio apribojimas gali būti taikomas nepilnamečiui tik šio darbo 3 skyriuje aptartomis sąlygomis (nepilnamečių atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, atidėjus paskirtos bausmės vykdymą arba lygtinai paleidus iš laisvės atėmimo vietos įstaigos), tuo tarpu laisvės apribojimas yra bausmė, skiriama nesant pagrindo nepilnamečių atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar skirti kitos rūšies bausmės. Teismo skiriamų įpareigojimų ar draudimų turinys taip pat yra skirtingas, kadangi laisvės apribojimo bausme skiriami ribojimai yra sunkesnio pobūdžio, stipriau varžantys asmenį, kuriam jie skiriami, o elgesio apribojimo skyrimo atveju – nukreipti į nepilnamečio auklėjimą. Skirtumų yra terminuose: laisvės apribojimo trukmė skiriama nuo trijų mėnesių iki dvejų metų, o elgesio apribojimo – nuo trisdešimt dienų iki dvylikos mėnesių (Švedas *et al.*, 2020, p. 305). Vykdyto prasmė, ar tai būtų auklėjamojo poveikio priemonės – elgesio apribojimo, ar tai būtų bausmės – laisvės apribojimo vykdymas skirtumo nėra, skiriasi tik šių poveikio priemonių pasekmės.

Elgesio apribojimo vykdymas priklauso nuo nepilnamečiui skirtų įpareigojimų ar draudimų. Pavyzdžiui, paskyrus įpareigojimą būti namuose nustatytu laiku, Probacijos tarnybos sudaro darbo grafiką, pagal kurį vyksta į nepilnamečio gyvenamąją vietą tikrinti, ar

nepilnametis joje yra. Jeigu nepilnametis nerandamas namuose, fiksuojamas pažeidimas, aiškinamasi nebuvimo namuose priežastys. Būna situacijų, kai nepilnametis negali būti namuose nustatytu laiku dėl pateisinamų priežasčių, pavyzdžiui, sporto būrelio varžybų kitame mieste. Apie tai turi būti informuotas Probacijos tarnybos skyrius, prižiūrintis nepilnamečiui paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę, turi būti pateikiami sporto mokyklos dokumentai, skiriamas atsakingas asmuo (dažniausiai – treneris), nurodoma, kurią valandą planuojama grįžti. Jeigu aptariamam atveju sporto mokykla rūpinasi jos moksleivių nakvyne kitame mieste, vykdymą prižiūrintis Probacijos tarnybos skyrius turi informuoti kito miesto Probacijos tarnybos skyrių ir pranešti, kokie asmenys atvyksta, kur planuojama jų nakvynė ir pan.

Kito elgesio apribojimo įpareigojimo – tęsti mokslą praktinis įgyvendinimas gali būti gana keistas tais atvejais, kai nusikaltęs nepilnametis yra iškritęs iš mokymo sistemos kelis metus, dirba, tačiau dėl priimto teismo sprendimo turi būti traukiamas į mokymo įstaigos sąrašus. Nepilnamečio buvimo mokymo įstaigos sąrašuose nepakanka, Probacijos tarnybos turi domėtis, kaip nepilnamečiui sekasi mokytis, jeigu nesiseka – ieškoti galimybių, kaip jam padėti (pavyzdžiui, nukreipti pas mokytojus, socialinius darbuotojus). Taip pat galima ieškoti ir kitų išeičių, kurios būtų prilyginamos įpareigojimo tęsti mokslą vykdymui, pavyzdžiui, nepilnametį įtraukti į Alternatyvaus mokymo centro jaunimui veiklą, įvairius projektus ir pan.

Taigi, auklėjamojo poveikio priemonės – elgesio apribojimo turinys yra platus, pasižymintis ne tik BK numatytais, bet ir teismo pagal konkrečią situaciją pritaikytais įpareigojimais ar draudimais, kuriais siekiama skatinti nepilnametį koreguoti savo elgesį.

4.6. Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą

BK 88 straipsnis numato paskutinę, griežčiausią auklėjamojo poveikio priemonę – atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, kurio esmė – terminuotas nepilnamečio izoliavimas specialioje įstaigoje ne ilgiau iki kol jam sukaks aštuoniolika metų (BK 88 straipsnio 1 dalis).

Kurį laiką Lietuvoje veikė trys specialios auklėjimo įstaigos – Gruzdžių vaikų socializacijos centras (toliau ir – GVSC), Kauno vaikų socializacijos centras „Saulutė“ ir Vėliučionių vaikų socializacijos centras (toliau – VVSC). Visgi 2022 m. įvyko svarbių pakeitimų. Pirma, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. rugpjūčio 19 d. įsakymu Nr. V-1261 Kauno vaikų socializacijos centras „Saulutė“ reorganizuotas, prijungtas prie GVSC ir tapo GVSC Kunionių skyriumi. Po reorganizacijos, GVSC turės du –

Gailių ir Kunionių – skyrius²². Antra, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. spalio 28 d. įsakymu Nr. V- 1724 VVSC pavadinimas pakeistas į Lietuvos įtraukties švietime centras, pakeisti institucijos nuostatai ir centro veiklos tikslai²³. Taigi, dabar auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą vykdoma tik GVSC.

Vienos iš atliktų apklausų metu dėl BK reglamentavimo, susijusio su nepilnamečių baudžiamąja atsakomybe, tobulinimo, prokurorai išsiskyrė siūlymu plėsti atidavimo į specialiąją auklėjimo įstaigą sąlygas (Švedas et al., 2017, p. 212). Visgi tokiam siūlymui sunku pritarti dėl išskirtinio specialiosios auklėjimo įstaigos pobūdžio. Paprastai, socialinis poveikis nepilnamečiui turi būti užtikrintas šiam esant neatskirtam nuo jam įprastos aplinkos, o atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą turėtų būti taikomas tik paskutiniu, kraštutiniu atveju (Pakštaitis, 2007a, p. 43), kai jokios kitos priemonės nebeveikia.

Specialios auklėjimo įstaigos išskirtinumą rodo Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (toliau – VMVPĮ) (čia ir toliau aktuali teisės akto suvestinė redakcija nuo 2021-06-30), reglamentuojantis, be kita ko, vaikų socializacijos centrų, kaip specialių auklėjimo įstaigų, ypatumus. VMVPĮ 20 straipsnio 1 dalis apibrėžia, kad vaikų socializacijos centrų paskirtis yra „formuoti ir įtvirtinti vaikų socialiai priimtina elgesį, didinti jų psichologinį atsparumą ydingam socialinės aplinkos poveikiui ir padėti susigrąžinti mokymosi motyvaciją, užtikrinant jiems ugdymą, švietimo pagalbą, socialines, sveikatos priežiūros ir kitas paslaugas“. Ši paskirtis įgyvendinama užtikrinant vaiko ugdymą per formaliojo ir neformaliojo vaikų švietimo programas bei tinkamą paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės vykdymą (VMVPĮ 21 straipsnio 1 dalies 1 punktas), organizuojant vaiko resocializacijos ir socialinės integracijos procesus (VMVPĮ 21 straipsnio 1 dalies 2 punktas), ugdant socialinius ir gyvenimo įgūdžius, skatinant savarankiškumą ir rengiant integracijai į visuomenę (VMVPĮ 21 straipsnio 1 dalies 5 punktas), siekiant atkurti ir palaikyti bei sustiprinti vaiko ir jo tėvų (atstovų pagal įstatymą) tarpusavio ryšius (VMVPĮ 21 straipsnio 1 dalies 10

²² Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos 2022 m. balandžio 27 d. pranešimas spaudai „Reorganizuojamas Kauno vaikų socializacijos centras „Saulutė“ [interaktyvus], prieiga per internetą: <https://smsgm.lrv.lt/lt/naujienos/reorganizuojamas-kauno-vaiku-socializacijos-centras-saulute> [žiūrėta 2023 m. vasario 19 d.]

²³ Pagal Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. lapkričio 16 d. įsakymą Nr. V-1186 (su pakeitimais ir papildymais), Vėliučionių vaikų socializacijos centro veiklos tikslas – „siekti teigiamų Centre apgyvendinto vaiko elgesio pokyčių ir ugdyti jo vertybines nuostatas bei socialinius įgūdžius, padedančius tapti doru, savarankišku, atsakingu žmogumi, ir paruošti jį savarankiškam gyvenimui visuomenėje“. Pagal Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. spalio 28 d. įsakymą Nr. V- 1724, Lietuvos įtraukties švietime centro tikslas – stiprinti švietimo sistemos veiksmingumą, padedant švietimo bendruomenei įvairių ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymą grįsti įtraukiojo ugdymo kultūra ir praktika.

punktas) ir kt. VMVPĮ detaliai reglamentuoja auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo tvarką, nustatydamas ne tik vykdymo pradžią ir pabaigą, bet ir išsamiai apibrėždamas vaiko, jo atstovų pagal įstatymą bei vaiko socializacijos centro darbuotojų teises ir pareigas.

Auklėjamojo poveikio priemonės – atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą – vykdymas prasideda, kai per 3 darbo dienas nuo įsiteisėjusio teismo nuosprendžio gavimo savivaldybės administracijos direktorius informuoja apie numatomą nepilnamečio pristatymo į vaikų socializacijos centrą datą atitinkamą vaikų socializacijos centrą, valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių, teritorinę policijos įstaigą bei nepilnamečio atstovus pagal įstatymą, ir nedelsdamas pradeda organizuoti nepilnamečio pristatymą į paskirtą vaiko socializacijos centrą (VMVPĮ 22 straipsnio 1, 2 dalies). Pristačius, atliekami administraciniai veiksmai – mokymo sutarties pasirašymas, rašytinis supažindinimas su nepilnamečio teisėmis, pareigomis, atsakomybe, bei pasekmėmis už jos nevykdymą, be to, su vaikų socializacijos centro veikla ir jame priimtomis elgesio ir vidaus tvarkos taisyklėmis (VMVPĮ 22 straipsnio 3 dalis). Visą auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo laikotarpį, priskirtas atvejo vadybininkas domisi apie vykdymo eigą, vertina vaiko socializacijos centro išvadas apie nepilnametį, jo elgesį, poreikius bei analizuoja rekomendacijas dėl nepilnamečio integracijos į visuomenę pasibaigus auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo terminui. Šios informacijos pagrindu atvejo vadybininkas teikia informaciją apie auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo rezultatus ir priemonės neveiksmingumą (VMVPĮ 22 straipsnio 6 dalis).

VMVPĮ 23 straipsnis įtvirtina nepilnamečio, kuriam taikoma auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą – sąrašą teisių ir pareigų. Įstatyme išskirtos teisės ir pareigos yra elementarios ir nėra visai aišku, kodėl jos išskiriamos, pavyzdžiui, teisė mokytis, ugdytis (VMVPĮ 23 straipsnio 1 dalies 1, 2 punktai), tačiau atkreiptinas dėmesys į, pavyzdžiui, teisę auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo metu palaikyti ryšius su artimaisiais ar draugais (VMVPĮ 23 straipsnio 1 dalies 4 punktas), taip pat teisę į trumpalaikės išvykas, svečiavimąsi ir atostogas (VMVPĮ 23 straipsnio 1 dalies 1, 7 punktai). Be to, nepilnametis įpareigojamas vykdyti jam paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę, atlikti savo pareigas, laikytis vaikų socializacijos centro taisyklių, vykdyti vaikų socializacijos centro darbuotojų nurodymus, atsakyti už savo veiksmus ir pan. (VMVPĮ 23 straipsnio 2 dalis). Minėtos nepilnamečiui suteikiamos teisės ir skiriamos pareigos ypač leidžia suprasti

auklėjamojo poveikio priemonės – atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą esmę – nepilnamečio atskyrimą nuo jam įprastos socialinės aplinkos (šeimoms, kitų artimųjų).

Aiškinantis kaip šios nepilnamečių teisės ir pareigos įgyvendinamos realybėje, aktualus Gruzdžių vaikų socializacijos centro internetinėje svetainėje viešai prieinamas centre esančių vaikų dienos režimas, kuriame kiekviena savaitės diena, įskaitant savaitgalius, yra suplanuota valandų (o kartais – ir minučių) tikslumu iki smulkmenų. Nepilnamečiams skiriamas laikas pamokoms, sporto, muzikos, dramos ir kt. būreliams, užsiėmimams su psichologu (16:00–17:00 val.) ir pan. Savaitgaliais – numatytas aktyvus ir pasyvus poilsis, ne daugiau kaip 3 valandų trukmės pasimatymas su tėvais (ar įstatyminiais atstovais) (11:00–14:00 val.), pasivaikščiojimas kiemo teritorijoje ir už jos ribų (su auklėtoja) (18:00–19:00 val.), ir pan.²⁴

Auklėjamojo poveikio priemonės – atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą išskirtinumą pažymi ir itin retas jos taikymas (žr. *1 lentelę*). Teismų praktikos analizė parodė, kad teismai yra linkę šią auklėjamojo poveikio priemonę skirti nepilnamečiui ne kaip pirmąją priemonę, t. y. pabrėžiama, jog priemonės taikymas tikslingas tik, kai teismas nebegali skirti kitų švelnesnių auklėjamojo poveikio priemonių arba kai anksčiau taikytos švelnesnės priemonės nedavė rezultatų, kai nepilnametis toliau linkęs daryti nusikalstamas veikas, kai auklėjamo poveikio nepakanka neribojant nepilnamečio laisvės ir jį būtina izoliuoti (Šiaulių apylinkės teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šis aspektas plačiau nagrinėjamas šio darbo 4.8. poskyryje „Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo teisinės pasekmės“.

Vienas iš retų atidavimo į specialią įstaigą skyrimo iš karto pavyzdžių pastebėtas Vilkaviškio rajono apylinkės teismo nagrinėtoje baudžiamojoje byloje Nr. N1-160-503/2015. Kaltinamasis G. B. atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už BK 178 straipsnio 2 dalyje uždraustos nusikalstamos veikos padarymą ir jam skirta auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą iki kol G. B. sukaks 18 metų. Tokį sprendimą teismas priėmė remiantis tuo, kad nors anksčiau G. B. neteistas, gailėjosi padaręs nusikalstamą veiką ir pažadėjo nebenusikalsti, tačiau G. B. jau anksčiau buvo taikytos minimalios ir vidutinės auklėjimo priemonės, jis buvo atiduotas į socializacijos centrą, tačiau išvadų dėl savo elgesio nepadarė, toliau kartojo ir sunkėjo jo nusikalstamas elgesys (Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2015 m. liepos 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Pavyzdžiu pateikta byla gali

²⁴ Prieiga per internetą: <https://www.gvsc.lt/wp-content/uploads/2022/10/Dienos-rezimas.-Uzdaro-ir-pusiau-atviro-tipo-ir-spec.-grupu-su-klases-valandemis.pataisytas-1.pdf> [žiūrėta 2023 m. vasario 12 d.].

būti pagrindu atvirai diskusijai, kokią naudą jaunuolio izoliavimas nuo visuomenės gali atnešti, bei kad galimai tokių priemonių taikymas nepilnamečiams nepadedą spręsti elgesio problemų.

Išanalizavus atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą taikymo ir vykdymo ypatumus, galima išskirti šios auklėjamojo poveikio priemonės probleminius aspektus. Nors aiškios dienotvarkės turėjimas, pareigų vykdymas gali padėti ugdyti nepilnamečio atsakomybės jausmą, tai signalizuoja apie griežtą ir uždarą institucinį ugdymą, kai vadinamos gerosios savybės skiepijamos atskyrus nepilnamečį nuo šeimos, draugų, įprastos socialinės aplinkos, nepažįstamųjų apsuptyje. Nepilnamečiui būnant socializacijos centre, nėra dirbama su jo įprastine aplinka (tėvais, bendraamžiais, mokykla), todėl sugrįžus į visuomenę, nepilnametis susiduria su priešiška aplinka, stigmatizacija, kas trukdo įtvirtinti įgytus socialinius įgūdžius. Kita vertus, galima išvelgti ir tam tikrus teigiamus auklėjamojo poveikio priemonės – atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą požymius išskirtinėse, kraštutinėse situacijose, kai susiduriama su itin problematiško elgesio jaunuoliais, kuriems jokios kitos priemonės nepadaro pakankamos įtakos ir nesulaiko jų nuo teisės pažeidimų. Tokiu elgesiu pasižyminčio nepilnamečio trumpalaikis atskyrimas nuo visuomenės, jo patraukimas iš nusikalstamumo persmelktos socialinės terpės, bent jau tam laikui sulaiko nepilnamečį nuo naujų nusikaltimų darymo, atriboja nuo alkoholio ar kitų psichiką veikiančių narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimo bei sudaro galimybes neišvengiamai gauti specialistų dėmesį ir pagalbą. Šiuo požiūriu, vaikų socializacijos centras tampa tarpine stotele tarp dviejų blygybių, t. y. tarp neveiksmingų priemonių nepilnamečio atžvilgiu taikymo, kurių vykdymo metu nepilnametis toliau turi galimybes nusikalsti, ir atsidūrimo nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose, kur nepilnametis atliktų realią laisvės atėmimo bausmę. Tai, kad tokia priemonė, kaip nepilnamečio atidavimas į specialią įstaigą tam tikrais atvejais gali būti reikalinga rodo ir kitų valstybių nepilnamečių justicijos reguliavimas, į auklėjamojo pobūdžio priemonių sistemą įtraukiant nepilnamečių atidavimą į jaunimo probacijos centrą, perdavimą globali, atidavimą į jaunimo ugdymo centrą ar kitą tinkamą įstaigą, teikiančią profesinį mokymą (Lenkija) (Stando-Kawecka, 2010, p. 1005) ar atidavimą į auklėjimo įstaigą socialinei korekcijai (Latvija) (Judins, 2010, p. 843). Vis dėlto geruoju pavyzdžiu, kokia iš tiesų pagalba turėtų būti teikiama nusikaltusiam jaunuoliui yra multidimensinė šeimos terapija (toliau – MDFT), jau pasiteisinusi JAV, Estijoje, Suomijoje, Danijoje bei Šveicarijoje, o Lietuvoje Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos pradėta įgyvendinti 2020 m. MDFT programos esmė – nepilnamečio elgesio korekcija, kai intervencijos į jo gyvenamąją aplinką, t. y. nepilnamečio

neatskyrus nuo jo bendruomenės, būdu mokoma valdyti elgesį, tinkamai reaguoti į vaiko elgesio nukrypimus, kurti dienotvarkę, atitinkamai stiprinti šeimos narių santykius, spręsti problemas mokykloje²⁵. Vis dėlto šiai dienai MDFT terapija taikoma tik kaip socialinė priemonė ir į nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ribas nėra įtraukta.

Taigi, auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą yra griežčiausia auklėjamojo poveikio priemonių rūšis, kurios esmė – nepilnamečio atskyrimas nuo jam įprastos aplinkos, izoliavimas nuo visuomenės tam specialioje institucijoje (vaikų socializacijos centre). Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą kaip auklėjamojo poveikio priemonė taikoma itin retai, daugiau tais atvejais, kai nepilnamečiui buvo paskirta kita auklėjamojo poveikio priemonė, tačiau ji nebuvo tinkamai vykdoma ir teismo pakeičiama griežtesne.

4.7. Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo padariniai

Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymas ar netinkamas vykdymas nepilnamečiui užtraukia atitinkamus teisinius padarinius. Jie priklauso nuo auklėjamojo poveikio priemonių taikymo pagrindo, t. y., ar auklėjamojo poveikio priemonės taikytos atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės, ar probacijos metu.

BK 89 straipsnis numato, kad teismas pagal probacijos tarnybos teikimą gali pakeisti nepilnamečiui paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę, jei priemonės buvo paskirtos nepilnametį atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės, ir nepilnametis buvo įspėtas du kartus dėl skirtų priemonių nevykdymo ar netinkamo vykdymo. Jeigu nepilnamečiui buvo paskirta tik viena auklėjamojo poveikio priemonė, teismas, keisdamas ją kita, negali skirti atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą. Priemonė keičiama į atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą tik, jeigu buvo taikytos dvi ar daugiau auklėjamojo poveikio priemonės (BK 89 straipsnio 1, 2 dalys) (Ūselė, Dobrynina, 2012, p. 35; Pakštaitis, 2007a, p. 43). Pavyzdžiui, teismas, įvertinęs, kad R. V. sistemingai pažeidinėja paskirtą įpareigojimą būti namuose nuo 22.00 val. iki 6.00 val., įpareigojimo tęsti mokslą arba pradėti dirbti tinkamai nevykdė, mokyti nesistengė, mokyklos nelankė be pateisinamos priežasties, o vien formalus buvimas mokinių sąrašė nėra tinkamas teismo įpareigojimo tęsti mokslą vykdymas, be to, padarė naują analogišką

²⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2020 m. sausio 20 d. pranešimas spaudai „Neraminantis paauglių elgesys: Lietuva imasi pasaulyje pripažintos metodikos“ [interaktyvus], prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/neraminantis-paaugliu-elgesys-lietuva-imasi-pasaulyje-pripazintos-metodikos?lang=lt> [žiūrėta 2023 m. kovo 19 d.]

nusikaltimą (BK 178 straipsnio 2 dalis), paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę – elgesio apribojimą – pakeitė kita auklėjamojo poveikio priemone – atidavimu į specialią auklėjimo įstaigą minimaliam terminui (Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje, Klaipėdos apygardos teismas nagrinėjo E. V. skundą dėl paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės – elgesio apribojimo pakeitimo atidavimu į specialią auklėjimo įstaigą. Skunde nurodyta, kad E. V. elgesys gerėja, jis siekia baigti profesinius mokslus, be to, yra buvęs specialiose auklėjimo įstaigose ir nenori ten grįžti. Teismas atkreipė dėmesį, kad Šilutės rajono apylinkės teismas pažeidė baudžiamąjį įstatymą, nes pakeitė auklėjamojo poveikio priemonę į atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, kai tokį keitimą BK 89 straipsnio 2 dalis leidžia tik, kai nepilnamečiui buvo taikomos dvi ar daugiau auklėjamojo poveikio priemonių, o šiuo atveju E. V. buvo taikoma tik viena – elgesio apribojimas (Klaipėdos apygardos teismo 2014 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Sveikintinas teismų požiūris, jog BK 89 straipsnio 2 dalis numato tik galimybę kelias auklėjamojo poveikio priemones keisti į atidavimą į auklėjimo įstaigą, bet ne taisyklę. Pavyzdžiui, Šiaulių apylinkės teismas nagrinėjo Lietuvos Probacijos tarnybos Šiaulių regiono skyriaus teikimą dėl auklėjamojo poveikio priemonės pakeitimo D. D., kadangi nepilnametis nevykdo paskirto elgesio apribojimo (įpareigojimo mokytis). Teismas nustatė, kad byloje nėra duomenų, rodančių D. D. sisteminių, piktybišką netinkamą elgesį, dėl ko reikėtų jį izoliuoti, todėl atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą „*nebūtų adekvati paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo mastui*“. Papildomai teismas pažymėjo, kad „*galimybė keisti paskirtas auklėjamojo poveikio priemones visų pirma turėtų būti įgyvendinamas principas, jog pirmiausia būtų panaudotos visos galimos švelniausios prievartos priemonės, kuriomis būtų galima pataisyti nepilnametį*“ (Šiaulių apylinkės teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Visgi teisės mokslininkai atkreipia dėmesį į tam tikrus auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmių reguliavimo trūkumus. Viena pagrindinių spragų – BK 89 straipsnis nenumato atvejų, kada atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnametį, auklėjamojo poveikio priemonės galėtų būti keičiamos dėl objektyvių ar pateisinamų priežasčių negalint vykdyti pirmiau paskirtų priemonių (Švedas, 2017, p. 212). Tokios taisyklės galiojimas galėjo būti itin aktualus COVID-19 pandemijos laikotarpiu, kai dėl visuotinai taikyto karantino asmenys turėjo riboti fizinį kontaktą, tačiau būtų ne mažiau aktualus ir dabar.

Auklėjamojo poveikio priemonių, pritaikytų probacijos metu, nevykdymo pasekmes reglamentuoja Probacijos įstatymas. Probacijos metu taikomų auklėjamojo poveikio priemonių keitimo galimybės yra platesnės nei numatytos BK 89 straipsnyje (atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atveju). Visų pirma, Probacijos įstatymas nustato auklėjamojo poveikio priemonių keitimo galimybes, motyvuojant ne vengimu vykdyti paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, t. y. įtvirtinama Probacijos tarnybos teisė kreiptis į teismą dėl probacijos sąlygų pakeitimo, jeigu kitos sąlygos darytų teigiamą įtaką probuojamojo elgesiui, arba sąlygų pakeitimas padėtų užtikrinti nukentėjusio asmens interesus, arba kai dėl objektyvių priežasčių negali būti įvykdytos nustatytos probacijos sąlygos (Probacijos įstatymo 29 straipsnis). Toks teisinis reguliavimas vertintinas itin palankiai, nes akcentuojama teigiama auklėjamojo poveikio priemonių keitimo pusė, labiau atsižvelgiama į probuojamojo interesus sėkmingai užbaigti probacijos periodą. Vadovaujantis Probacijos įstatymo 29 straipsnio pavyzdžiu, manytina, kad būtų tikslinga papildyti panašiomis nuostatomis ir BK 89 straipsnį.

Vengimo vykdyti paskirtas auklėjamojo poveikio priemones teisinės pasekmes nustato Probacijos įstatymo 30 straipsnis, kuris išskiria tris galimų teisinių pasekmių variantus: 1) jeigu nepilnametis neįvykdo probacijos sąlygų dėl pateisinamų priežasčių, priemonių įvykdymo laikas gali būti pratęstas, tačiau ne ilgiau nei bausmės vykdymo atidėjimo ar likusios bausmės laikui (Probacijos įstatymo 30 straipsnio 2 dalies 1 punktą); 2) jeigu nepilnametis vykdo probacijos sąlygas, tačiau padaro administracinių nusižengimų (už kuriuos taikomos administracinės nuobaudos ar/ir administracinio poveikio priemonės), arba jeigu nepilnametis nevykdo kitų įstatymų nustatytų pareigų – gali būti skiriamos papildomos auklėjamojo poveikio priemonės, papildomi įpareigojimai ar draudimai (pagal BK 87 straipsnio 2, 3, 4 dalis), o išskirtiniais atvejais, manant, kad probacijos tikslo nebus pasiekta skiriamomis priemonėmis – panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą, skiriant vykdyti pagal nuosprendį paskirtą bausmę, arba panaikinti lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų įstaigos, skiriant vykdyti likusią bausmės dalį (Probacijos įstatymo 30 straipsnio 2 dalies 2 punktą); 3) jeigu nepilnametis be pateisinamų priežasčių nevykdo jam paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių, arba ir po papildomų probacijos sąlygų paskyrimo jų nevykdo ar padaro administracinį nusižengimą, nevykdo kitų įstatymų nustatytų pareigų – priimamas teismo sprendimas panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą, skiriant vykdyti pagal nuosprendį paskirtą bausmę, arba panaikinti lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų įstaigos, skiriant vykdyti

likusią bausmės dalį (Probacijos įstatymo 30 straipsnio 2 dalies 3 punktas). Trečiojo varianto atveju, nebelieka formuluotės „gali <...>“, t. y. tai jau yra teismą įpareigojanti taisyklė.

Kai kurių teisės mokslininkų nuomone, auklėjamojo poveikio priemonių, skirtų atidėjus bausmės vykdymą, nevykdymo ar netinkamo vykdymo teisiniai padariniai pagal prigimtį yra baudžiamosios teisės dalykas, todėl turėtų būti reglamentuojami Baudžiamajame kodekse plačiau (Švedas, 2017, p. 213). Visgi, manytina, kad probaciją reguliuojant atskiru įstatymu, siekiant teisinio sistemiškumo, logiška ir teisinga auklėjamojo poveikio priemonių, taikomų probacijos metu, nevykdymo teises pasekmes reglamentuoti taip pat atskirame įstatyme.

Taigi, auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo padariniai numatomi atskiruose teisės aktuose, priklausomai nuo to, koku pagrindu auklėjamojo poveikio priemonės yra taikomos, t. y. auklėjamojo poveikio priemonių, taikytų nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atveju, teisinės pasekmės reglamentuojamos Baudžiamajame kodekse, o auklėjamojo poveikio priemonių, taikytų bausmės vykdymo atidėjimo ar lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietos įstaigų atveju – Probacijos įstatyme. Pastebėta, kad BK 89 straipsnis, priešingai nei Probacijos įstatymas, nereguliuoja auklėjamojo poveikio priemonių keitimo galimybes, kai šios negali būti vykdomos dėl objektyvių priežasčių. Toks skirtingas reguliavimas kuria poreikį vienodinti auklėjamojo poveikio priemonių (pa)keitimo galimybes, todėl siūlytina praplėsti BK 89 straipsnyje nustatytas auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmes.

Apibendrinant, Lietuvos auklėjamojo poveikio priemonių sistemą sudaro šešios auklėjamojo poveikio priemonės, pasižyminčios savitu auklėjamojo poveikiu nusikaltusiam nepilnamečiui. Statistikos duomenys, rodantys, jog dažniausiai skiriama auklėjamojo poveikio priemonė – elgesio apribojimas, o rečiausiai – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą, pateisinami kiekvienos iš priemonių turinio ypatumais, t. y. elgesio apribojimas dėl galimybes taikyti įvairius įpareigojimus ir draudimus nepilnamečiui, leidžia jaunuoliui pritaikyti jo asmenybę geriausiai atitinkančias auklėjamas priemones, o atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą paties įstatymų leidėjo įvardijamas kaip paskutinė, išimtinė auklėjamojo poveikio priemonė. Pastebėtina, kad dėl galimybes vykdymo procese susidurti su objektyviomis aplinkybėmis, trukdančiomis tinkamai vykdyti paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę, siūloma plėsti BK teisinį reguliavimą dėl auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmių.

5. AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONIŲ SISTEMOS LIETUVOJE VEIKSMINGUMAS IR TOBULINIMO GALIMYBĖS

5.1. Tarptautinių nepilnamečių justicijos standartų įgyvendinimas

Nepilnamečių justicijos tarptautiniai standartai – tai „reikšmingos patirties koncentratas“, rekomendacinio pobūdžio orientyras, paremtas Vaiko teisių konvencijos vertybėmis, ir kreipiantis valstybių baudžiamąją politiką (Sakalauskas, 2007, p. 13). Tarptautiniai standartai yra paremti supratimo, integracijos, žmogaus teisių bei vaiko ir visuomenės gerovės kryptimis (Sakalauskas, 2007, p. 22) ir gali būti atskleidžiami per toliau nurodytus principus.

Nepilnamečio gerovės principas. Jungtinių Tautų standartinės minimalias nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (toliau – Pekino taisyklės) nurodo skirti didžiausią dėmesį nepilnamečio gerovės užtikrinimui, nes tai yra pagrindinis veiksnys nagrinėjamojoje byloje (Pekino taisyklės, 1985). Su nepilnamečio gerovės principu glaudžiai siejasi ir **proporcinių priemonių taikymo principas**, nurodantis, kad kompetentinga institucija visada turi parinkti tiek teisės pažeidimo aplinkybėms, tiek ir nepilnamečio savybėms ir jo bei visuomenės poreikiams proporcingą priemonę (Pekino taisyklės, 1985).

Jaunimo (re)socializacijos pirmenybės prieš baudimą principas (Sakalauskas, 2007, p. 27) reiškia, kad nepilnamečių, pažeidusių įstatymus, integracija, o ne nubaudimas, uždarymas laisvės atėmimo vietose, yra galutinis tikslas (Sakalauskas, 2007, p. 23). Pekino taisyklėse pabrėžiama susilaikyti nuo į pažeidimo sunkumą orientuotų baudžiamųjų sankcijų, reaguoti remiantis proporcingumo principu ir asmeninėmis aplinkybėmis. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (toliau – Rijado gairės) taip pat nurodo vengti bausti nepilnamečius už didelės žalos nei jo vystymuisi, nei aplinkiniams nesukeliantį elgesį, suvokiant visuotinai priimtų normų ir vertybių neatitinkantį jaunimo elgesį kaip augimo ir brendimo dalį (Rijado gairės, 1990). Ilgalaikė jauno žmogaus gyvenimo perspektyva pabrėžiama įvairiose Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijose, akcentuojant, jog valstybės į visuomenę sukrėtusius rezonansinius įvykius neturėtų reaguoti populistiskai, griežtinant sankcijas ir plečiant laisvę ribojančias priemones (Sakalauskas, 2013a, p. 9). Pavyzdžiui, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec(2003)20 Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens kaip viena pagrindinių nepilnamečių teisenos tikslų pabrėžia teisės pažeidėjų resocializaciją ir reintegraciją (Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec(2003)20 ..., 2003).

Pekino taisyklės pateikia pavyzdinį sąrašą poveikio priemonių, kurios leistų veikti lanksčiai ir padėtų išvengti laisvės atėmimo (probacija, finansinės nuobaudos, kompensacija, restitucija, globa, gyvenimas bendruomenėje, kitos auklėjimo institucijos) (Pekino taisyklės, 1985). Apie galimybes įsteigti nedideles auklėjimo institucijas, kuriose būtų integruojama vaikų socialinė, ekonominė ir kultūrinė aplinka, esant stacionarios globos poreikiui, nurodo ir Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. Rec(87)20 Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą. Lietuvoje panašios paskirties priemonėmis galima laikyti auklėjamojo poveikio priemones, pavyzdžiui, turinės žalos atlyginimas arba pašalinimas, atidavimas tėvams ar kitiems asmenims prižiūrėti ir auklėti, atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Visgi tarptautiniuose standartuose minimos auklėjimo institucijos ir Lietuvoje veikiančios vaikų socializacijos centrai, panašu, kad siejasi daugiau pavadinimais ir iš tiesų nesuteikia tiek teigiamo poveikio, kiek turėtų pagal tarptautinius standartus.

Toliau, **laisvės atėmimo taikymo galimybės tik išimtiniais atvejais principas** (Sakalauskas, 2007, p. 27). Pekino taisyklėse nurodoma, kad asmeninė nepilnamečio laisvė negali būti atimama, išskyrus, kai nepilnametis padaro sunkų pažeidimą, panaudodamas smurtą, arba, nesant kitos tinkamos poveikio priemonės, pakartotinai darantis sunkius pažeidimus (Pekino taisyklės, 1985). Pagal Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (toliau – Havanos taisyklės) laisvės atėmimu laikomas bet koks asmens sulaikymas, įkalinimas ar įkurdinamas suėmimo institucijoje, iš kurios negalima laisva valia išeiti. Minėtos taisyklės apibrėžia įkalinimą kaip paskutinę priemonę, taikytiną tik išskirtiniais atvejais ir tik minimaliai būtiną laiką (Havanos taisyklės, 1990). Taip pat paminėtina, kad Havanos taisyklės nurodo užtikrinti nepilnamečio, kurio laisvė yra atimta, bendravimą su išoriniu pasauliu, t. y. bendrauti su šeima, draugais ar kitais asmenimis, išeiti iš suėmimo įstaigos, svečiuotis namuose ir pan., kadangi tai neatskiriama nuo teisės į teisingą ir humanišką elgesį, ir turi esminės reikšmės nepilnamečio grįžimui į visuomenę (Havanos taisyklės, 1990). Pagal Havanos taisyklėse pateikiamą laisvės atėmimo apibrėžimą, prie laisvės atėmimo vietų būtų galimai sąlyginai priskirti ir Lietuvoje veikiančius vaikų socializacijos centrus. Nors tai realiai nėra laisvės atėmimo vieta kaip tokia ir ji priskiriama prie auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo vietos, patekę į šiuos centrus vaikai atskiriami nuo jiems įprastos socialinės aplinkos, praranda laisvę. Be to, šiose įstaigose nepilnamečiams suteikiamos vos

kelios valandos susitikimams su šeimos nariais, o išeiti už vaikų socializacijos centro teritorijos galima tik kartu su auklėtoja²⁶.

Justicijos sistemos darbuotojų (policininkų, prokurorų, teisėjų) specializavimosi principas taip pat ne mažiau reikšmingas (Sakalauskas, 2007, p. 27). Pekino taisyklės pabrėžia policijos pareigūnų, užsiimančių nepilnamečių reikalais, bei kitų su nepilnamečių nusikalstamumo prevencija dirbančių pareigūnų specialaus mokymo ir rengimo būtinumą (Pekino taisyklės, 1985). Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. Rec(87)20 Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą detalizuojama, kad specializuotus kursus apie nepilnamečių nusikalstamumą turėtų praeiti visi baudžiamojo proceso stadijų asmenys, pavyzdžiui, ir advokatai, prokurorai, socialiniai darbuotojai ir kt. (Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. Rec(87)20 ..., 1987). Lietuvoje su nepilnamečiais dirbantys asmenys taip pat yra skatinami kelti savo kvalifikaciją ir dalyvauti mokymuose, pavyzdžiui, Lietuvos policijos Generalinis komisaras įsakymu patvirtinęs policijos įstaigų darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo planą, į kurį, be kita ko, yra įtraukti mokymai dėl policijos pareigūnų darbo su nepilnamečiais įvykio vietose, dėl nepilnamečių apklausos ir pan.²⁷ Įvairūs mokymai dėl darbo su nepilnamečiais organizuojami ir teisėjams pagal Teisėjų tarybos 2022 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. 13P-203-(7.1.2) Dėl 2023 m. teisėjų mokymo programų patvirtinimo patvirtintą mokymų programą „Nepilnamečių justicija“²⁸. Tikimasi, kad netolimoje ateityje, mokymų dėka, Lietuvoje netruks specializuotų nepilnamečių justicijos darbuotojų, kurie padės užtikrinti tinkamą tarptautinių standartų įgyvendinimą praktikoje.

Taigi, tarptautiniai standartai kuria valstybėms kryptį, kokia nepilnamečių justicijos sistema turėtų būti, akcentuojant reikalingumą taikyti proporcingas, į nepilnamečio gerovę nukreiptas poveikio priemones.

5.2. Geroji užsienio šalių praktika nepilnamečių justicijos srityje

Tarptautiniai standartai daugiausiai yra rekomendacinio pobūdžio, jų įgyvendinimas priklauso nuo valstybės siekiamų tikslų ar noro tobulėti (Sakalauskas, 2007, p. 13). Kiekviena šalis pasižymi savitu nepilnamečių justicijos reguliavimu, o priklausomai nuo tarptautinių standartų

²⁶ Prieiga per internetą: <https://www.gvsc.lt/wp-content/uploads/2022/10/Dienos-rezimas.-Uzdaro-ir-pusiau-atviro-tipo-ir-spec.-grupu-su-klases-valandemis.pataisytas-1.pdf>. [žiūrėta 2023 m. vasario 12 d.]

²⁷ Prieiga per internetą:

https://lpm.policija.lrv.lt/uploads/lpm.policija/documents/files/2022%20m_%20kvalifikacijos%20tobulinimo%20planas.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 17 d.]

²⁸ Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227> [žiūrėta 2023 m. vasario 17 d.]

įgyvendinimo, tam tikrų valstybių nepilnamečių justicijos sistema gali būti laikoma gerąja praktika.

Pavyzdžiui, **Belgija** yra laikoma šalimi, turinčia vieną geriausių pasaulyje, labiausiai į asmens gerovę orientuotą nepilnamečių justicijos sistemą (Christians *et al.*, 2010, p. 99) dėl joje veikiančio vadinamojo apsaugos modelio (angl. *Protection model*), ir atkuriamojo teisingumo aspektų sąveikos (Christians *et al.*, 2010, p. 105). Remiantis apsaugos modeliu, kurio esmę sudaro tai, kad vaikai nėra laikomi baudžiamosios atsakomybės subjektais, t. y. jų veiksmai nėra pripažįstami nusikalstama veika kaip tokia (Dijk *et al.*, 2008, p. 202), Belgijoje yra pasirinkta itin aukšta baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba – 18 metų (su tam tikromis išimtimis) (Christians *et al.*, 2010, p. 99). Nepilnamečiui nusikaltus, Belgijoje gali būti taikomi trys intervencijos lygmenys: policija, prokuroras ir nepilnamečių teisėjas (Christians *et al.*, 2010, p. 105), kurie kiekvienas turi tam tikras teises ir įgaliojimus nepilnamečių delinkventų atžvilgiu. Šiam magistro darbui aktualiausias yra Nepilnamečių teisėjo skiriamos priemonės. „Ikiteisminėje“, „preliminariojoje“ bylos stadijoje, Nepilnamečių teisėjas gali skirti laikinas priemones, pavyzdžiui, socialinės tarnybos priežiūrą, laikiną apgyvendinimą pas kompetentingą asmenį, privačioje ar viešojoje institucijoje, taip pat skirti viešuosius darbus, siūlyti mediaciją ir pan. (Dijk *et al.*, 2008, p. 205). Laikinosios priemonės skiriamos jaunuolio asmenybei ir namų situacijai iširti, jų imamasi tik kuo trumpesnę laiką ir jos niekada neturi būti taikomos siekiant nubausti nepilnamečių (Christians *et al.*, 2010, p. 108). Teismo proceso metu, Nepilnamečių teisėjas turi apsvarstyti mediacijos skyrimo galimybę, galimybę skirti priežiūrą (su arba be papildomų įpareigojimų) ir tik kraštutiniu atveju galimybę skirti perdavimą į uždaro ar atviro tipo instituciją. Be to, numatomos įvairios priemonės nepilnamečiui išlaikyti laisvėje: išpėjimas, socialinių tarnybų priežiūra, intensyvi auklėjamoji priežiūra, viešieji darbai ir pan. (Christians *et al.*, 2010, p. 109–110). Belgijoje nepilnamečių teoriškai negalima „bausti“ ar „sankcionuoti“ pagal nepilnamečių teisę, todėl išimtiniais atvejais vienintelis būdas skirti „tikrą“ bausmę – ne jaunesnio kaip 16 metų nepilnamečio perdavimas suaugusiųjų teismui (Dijk *et al.*, 2008, p. 206–207). Taigi, Belgijos nepilnamečių justicijos sistema, kurioje nepilnamečiams negali būti taikomos realios bausmės, o taikomos į nepilnamečio asmenybę orientuotos auklėjamosios priemonės, yra laikytina gerosios praktikos pavyzdžiu.

Kita valstybė, pasižyminti gerąja nepilnamečių justicijos praktika, yra **Vokietija**. Vokietijos Jaunimo teismo įstatymas numato pagrindinį šio teisės akto tikslą – užkirsti kelią

nepilnamečiams nusikalsti ir daryti (naujus) nusikaltimus. Intervencinių priemonių taikymas ir vykdymas bei (kiek įmanoma) nepilnamečių baudžiamasis procesas (atsižvelgiant į tėvų ar teisėtų globėjų teises) turi būti orientuoti į šį auklėjamąjį tikslą (Dünkel, 2010, p. 551). Jaunimo teismo įstatymas įtvirtina minimalios intervencijos principą, kuris reiškia, kad poveikio priemonių turėtų būti imamasi tik tada, kai tai būtina, o sankcijos turi būti ribojamos laikantis proporcingumo principo (Dünkel, 2010, p. 562). Visų pirma, Vokietijoje plačiai taikoma net keturių lygių diversija: 1) diversija be jokių sankcijų („nesikišimas“) yra prioritetinga smulkių nusikaltimų atvejais; 2) diversija su mediacija („diversija su auklėjimu“); 3) „diversija su intervencija“. Šiuo atveju prokuroras siūlo nepilnamečių teismo teisėjui skirti nedidelę sankciją, pavyzdžiui, įspėjimą, viešuosius darbus, tarpininkavimą, tam tikrus įpareigojimus, pavyzdžiui, žalos atlyginimą / restituciją, aukos atsiprašymą, viešuosius darbus arba baudą. Kai nusikaltęs nepilnametis įvykdo šiuos įpareigojimus, nepilnamečių teismo prokuroras, bendradarbiaudamas su teisėju, nutraukia bylą; 4) pirmojo-trečiojo lygių įvedimas į nepilnamečių teismo procesą po to, kai pateikiamas kaltinimas. Jeigu nepilnametis jau yra įvykdęs tam tikrą auklėjimo priemonę, pavyzdžiui, mediaciją, formali teismo sankcija laikoma nereikalinga ir nepilnamečių teismo teisėjas bylą nutraukia (Dünkel, 2008, p. 229). Oficialios nepilnamečių teismo sankcijos skiriamos laikantis minimalios intervencijos principo, todėl įkalinimas yra kraštutinė sankcija, kai auklėjamosios ar drausminės priemonės yra netinkamos. Priešingu atveju, taikomos įvairios bendruomeninės sankcijos, pavyzdžiui, viešieji darbai, specialiosios priežiūros įsakymas, socialinio mokymo kursas ir mediacija. Be to, auklėjamosios priemonės apima įvairių formų nurodymus, susijusius su nepilnamečių kasdieniu gyvenimu, siekiant auklėti ir užkirsti kelią pavojingoms situacijoms: teisėjas gali uždrausti bendrauti su tam tikrais asmenimis, lankytis tam tikrose vietose. Drausminės priemonės apima oficialų įspėjimą, viešuosius darbus, baudą ir sulaikymą vienam ar dviem savaitgaliams arba iki keturių savaičių specialiaame nepilnamečių sulaikymo centre (Dünkel, 2010, p. 563–564). Taigi, Vokietijoje veikia tokia sistema, kuria siekiama, kad nepilnamečiui apskritai netektų dalyvauti teismo procese, t. y. stengiamasi pritaikyti diversiją, kurios lygmuo priklauso nuo konkrečios situacijos ir padarytos nusikalstamos veikos, ir tik tuomet taikomos minimalios intervencijos principą įgyvendinančios priemonės. Dėl šių priežasčių, Vokietija laikytina gerąją nepilnamečių justicijos praktiką įgyvendinančia valstybe.

Nyderlandų nepilnamečių baudžiamoji teisė pasižymi įvairių priemonių nusikaltusiems nepilnamečiams taikymu. Sankcijų nepilnamečiams sistema apima bausmes, teismo paskirtas

priemonės, taip pat neformalias sankcijas, kurios nesusijusios su oficialiu teismo įsikišimu, ir sukurtos specialiai tam, kad nepilnamečiai išvengtų stigmatizuojančios oficialaus proceso ir dalyvavimo teismo posėdžiuose patirties (Kalmthout, Bahtiyar, 2010, p. 918–919). Siekiant kiek įmanoma išvengti laisvės atėmimo bausmių skyrimo nepilnamečiams, papildomai įvestos alternatyvios poveikio priemonės, skirtos pakeisti bausmes ar sulaikymą. Prie šių priemonių priskirtina nemokamų darbų atlikimas visuomenės labui arba nusikaltimu padarytos žalos atlyginimui, edukacinio projekto lankymas (Kalmthout, Bahtiyar, 2010, p. 927).

Atskirai pabrėžtina, kad nei viena **Skandinavijos** šalis neturi specialios nepilnamečių justicijos sistemos ar įstatymo, tai reiškia, kad su nepilnamečiais nusikaltėliais elgiamasi pagal tuos pačius įstatymus ir tvarką kaip ir su visais kitais asmenimis. Visgi Skandinavijos šalys neabejotinai laikomos gerąją nepilnamečių justicijos praktiką įgyvendinančiomis valstybėmis, nes kiekvienoje iš jų yra išimtys, skirtos atsižvelgti į nepilnamečių poreikius, interesus ir teises (Storgaard, 2010, p. 305). Pavyzdžiui, Danijoje baudžiamieji įstatymai grindžiami pagrindine nuostata, kad bylose, kuriose kaltinami nepilnamečiai, reikia imtis reabilitacinių, o ne baudžiamųjų priemonių, todėl nepilnamečius labai stengiamasi nukreipti nuo įkalinimo įstaigų ir nuteistuosius dažniausiai apgyvendinti vaiko gerovės įstaigoje, kurią rekomenduoja kompetentingas vaiko gerovės atstovas (Storgaard, 2010, p. 306). Nors ir vėliau nei kitos Skandinavijos valstybės, Suomija taip pat perėmė skandinavišką nepilnamečių justicijos modelį, kur pagrindinis dėmesys skiriamas vaikų gerovei ir socialinėms paslaugoms, o ne baudžiamajam teisingumui. Dėl šios priežasties su nusikaltusiais nepilnamečiais Suomijoje dirba ir vaiko gerovės sistema, ir baudžiamosios justicijos sistema (Lappi-Sepällä, 2010, p. 423). Taigi, Skandinavijos valstybės įgyvendina gerąją nepilnamečių justicijos praktiką, net ir neturėdamos atskiros tam skirtos sistemos.

Taigi, Belgijos, Vokietijos, Nyderlandų bei Skandinavijos šalių nepilnamečių justicijos reguliavimas gali būti laikomas gerąja praktika ir pavyzdžiu kitoms šalims, siekiančioms tobulinti teisinę sistemą ir joje geriau realizuoti tarptautinių standartų reikalavimus.

5.3. Auklėjamojo poveikio priemonių sistemos Lietuvoje veiksmingumas ir tobulinimo galimybės

Auklėjamojo poveikio priemonių sistemos veiksmingumą įvertinti sudėtinga. Lietuvoje nėra renkami duomenys, nevedama statistika ir neatliekami jokie tyrimai, kurie atskleistų, kiek nepilnamečių, kurie atitinkamomis sąlygomis buvo įpareigoti vykdyti auklėjamojo poveikio priemonę (-es), nusikalto dar kartą priemonės vykdymo metu ar probacijos laikotarpiui

pasibaigus. Lietuvos probacijos tarnybos rengiamose darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinėse ataskaitose pateikiami tik apibendrinti duomenys, kiek nepilnamečių buvo išbraukta iš probacijos tarnybų duomenų registrų juos nuteisus priežiūros vykdymo metu padarytas kitas nusikalstamas veikas, taip pat pateikiami duomenys kiek iš nepilnamečių, esančių duomenų registre, buvo pradėti ikiteisminiai tyrimai. Detalesnės informacijos trūkumas apsunkena sistemos vertinimo galimybes ir leidžia daryti tik tam tikras prielaidas dėl auklėjamojo poveikio priemonių sistemos veiksmingumo Lietuvoje.

Probacijos tarnybos duomenimis, 2020–2022 m. nebuvo nuteistas nei vienas nepilnametis, 2017 m. – du iš jų, todėl galima teigti, kad nepilnamečiai, vykdančys auklėjamojo poveikio priemones, beveik nepatiria pakartotinio nusikalstamumo pasekmių (nuteisimo). Ikiteisminio tyrimo pradėjimas yra kiek dažnesnis reiškinys – 2019 m. ikiteisminiai tyrimai buvo pradėti net septyniolikai nepilnamečių, vykdančių auklėjamojo poveikio priemones, tačiau tais metais nuteistas tik vienas nepilnametis. Visgi paskutinius kelis metus ikiteisminių tyrimų pradėjimo skaičius žymiai sumažėjo. Aptariami duomenys pateikiami žemiau esančioje 2 lentelėje:

2 lentelė. Auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo metu nuteisti nepilnamečiai ir nepilnamečiai, kuriems pradėtas ikiteisminis tyrimas (2017–2022 m.)²⁹

Duomenų pavadinimas	2017	2018	2019	2020	2021	2022*
Nepilnamečių, įtrauktų į duomenų registrus per ataskaitinį laikotarpį, skaičius	515	550	519	406	296	164
Per ataskaitinį laikotarpį išregistruota iš duomenų registro nuteisus už priežiūros vykdymo laikotarpiu padarytas nusikalstamas veikas	2	0	1	0	0	0
Per ataskaitinį laikotarpį pradėti ikiteisminiai tyrimai už nusikalstamas veikas, padarytas priežiūros vykdymo metu	9	8	17	7	2	2

* 2022 m. sausio-birželio mėn. duomenys

2 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad pagal bendrą probacijos įskaitoje esančių nepilnamečių skaičių, atvejai, kada nepilnamečiai pakartotinai nusikalsta ir būna nuteisiami dar auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo laikotarpiu, yra ypač reti. Dėl šios priežasties,

²⁹ Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2017-2022. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html, http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/pusmecio.html [žiūrėta 2023 m. kovo 19 d.]

pagal turimus duomenis, galima daryti preliminarią išvadą, kad auklėjamojo poveikio priemonių sistema Lietuvoje yra veiksminga, tačiau nustatyti tikrąjį sistemos veiksmingumą, turėtų būti atliekami išsamesni tyrimai.

Visgi dėl nusistovėjusių, į baudimą orientuotų tradicijų bei sudėtingų auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygų, auklėjamojo poveikio priemonių sistema neatlieka tokio vaidmens, kokį turėtų pagal savo esmę – būti pirmine priemone nepilnamečiams, siekiant juos auklėti ir užkirsti kelią nusikalstamumo pakartotinumui. Šiuo metu galiojančios taisyklės dėl auklėjamojo poveikio priemonių taikymo tik atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės arba probacijos metu, nepagrįstai apriboja auklėjamojo poveikio priemonių taikymo galimybes, taigi, riboja šių priemonių sistemos įsitvirtinimą nepilnamečių justicijoje.

Šiame darbe jau buvo užsiminta apie tam tikras sritis, kuriose teisinis auklėjamojo poveikio priemonių reguliavimas galėtų būti tobulinamas. Apžvelgus tarptautinius nepilnamečių justicijos standartus ir gerąją kitų šalių praktiką, galima apibendrinti ir pasiūlyti auklėjamojo poveikio priemonių reguliavimo tobulinimo priemones.

Visų pirma, siekiant suderinti poveikio priemonių, taikomų nepilnamečiams, sistemą (Švedas *et al.*, 2017, p. 211), atsižvelgiant į tarptautinių standartų rekomendacijas pirmenybę skirti resocializacijai, o ne baudimui, reikėtų praplėsti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sritį. Šiame darbe ne kartą akcentuota, kad auklėjamojo poveikio priemonės turi būti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės pagrindu. Nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje pakeitimai turėtų būti daromi palaipsniui. Viena iš tokių auklėjamojo poveikio priemonių taikymo plėtimo galimybių galėtų būti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymas ne tik pirmą kartą nusikalstamą veiką padariusiems nepilnamečiams (BK 93 straipsnis) (Švedas *et al.*, 2017, p. 213). Toks siūlymas nereiškia, kad nuo baudžiamosios atsakomybės turėtų būti atleistas kiekvienas nepilnametis. Vis dėlto, sąlygos „pirmą kartą padaręs“ nusikalstamą veiką panaikinimas galėtų sudaryti geresnes sąlygas teismams vertinti nepilnamečio asmenybę. Galiausiai, auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos galėtų būtų praplėstos tiek, kad tam tikrais atvejais jos galėtų būti taikomos ir vietoj bausmės arba greta tam tikro sunkumo bausmės, nesusijusios su areštu ar laisvės atėmimu (Švedas *et al.*, 2017, p. 211), taigi ir neatleidus nepilnamečio nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, o kaip bendroji nepilnamečių justicijos taisyklė.

Dar vienas auklėjamojo poveikio priemonių reguliavimo tobulinimo siūlymas yra susijęs su auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo teisinėmis pasekmėmis, o konkrečiai –

nepilnamečiui jau paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių keitimo tvarka. Pirmiausia, svarbu reguliavimą praplėsti tuo aspektu, kad nepilnamečiui galėtų būti keičiama ar visai panaikinama paskirta auklėjamojo poveikio priemonė, kai šios negalima vykdyti dėl objektyvių ar pateisinamų priežasčių (Švedas *et al.*, 2017, p. 213). Panašus reguliavimas šiuo metu numatytas Probacijos įstatyme, suteikiant tokią galimybę pakeisti paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę probacijos metu. Manytina, kad BK reguliavimo plėtimas padėtų geriau suderinti auklėjamojo poveikio priemonių, paskirtų skirtingais pagrindais, vykdymo praktiką. Toliau būtų tikslinga BK 82 straipsnyje papildomai įtvirtinti teismo teisę pakeisti nepilnamečiui paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę, kai jos vykdymo metu nepilnamečiui už kitą nusikalstamą veiką skiriama bausmė, ir vykdoma auklėjamojo poveikio priemonė nederą su naujai paskirta bausme. Šiuo atveju, galima būtų numatyti netgi atleidimo nuo auklėjamojo poveikio priemonės vykdymo institutą, paliekant vykdyti tik naujai paskirtą bausmę (Švedas *et al.*, 2017, p. 213). Toks teisinio reguliavimo tobulinimas galėtų užkirsti kelią problemiškomis auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo situacijoms.

Paskutinis, ne mažiau svarbus siūlymas yra plėsti BVK 82 straipsnio 1 dalies 1 punkto reguliavimą, kad lygtinio paleidimo atlikus vieną trečdalį laisvės atėmimo bausmės galimybė būtų taikoma ne tik nepilnamečiams, bet ir asmenims, pilnametystės sulaukusiems jau laisvės atėmimo vietos įstaigoje

Apibendrinant, remiantis Lietuvos probacijos tarnybos teikiamais duomenimis, galima daryti prielaidą, kad auklėjamojo poveikio priemonių sistema Lietuvoje yra veiksminga, tačiau tikrajam veiksmingumui Lietuvoje nustatyti trūksta detalesnių tyrimų dėl nepilnamečių, kuriems buvo taikytos auklėjamojo poveikio priemonės, pakartotinio nusikalstamumo. Lietuvos teisinėje sistemoje auklėjamojo poveikio priemonės yra išimtimi iš bendrosios taisyklės (nepilnamečio nubaudimo realia bausme) paremtas institutas. Tiek, kiek teisinis leidžia, auklėjamojo poveikio priemonės taikomos gana sėkmingai, tačiau siekiant tinkamiau įgyvendinti tarptautinius standartus, bei atsižvelgiant į kitų šalių gerąją praktiką, kur auklėjamojo pobūdžio priemonės yra pirminė reakcija į nusikalstamą nepilnamečio elgesį, Lietuvos teisinė sistema, kiek tai susiję su auklėjamojo poveikio priemonių taikymo reguliavimu, neabejotinai turėtų būti nuosekliai tobulinama.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Atlikus nepilnamečiams numatytą auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir vykdymo analizę, galima padaryti tokias išvadas:

1. Pagrindinės nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastys yra augimo, brendimo bei socialinės brandos vystymosi procesai, taip pat įtakos turi ir nepilnamečius supanti nepalanki socialinė aplinka ar sudėtinga padėtis visuomenėje. Dažniausiai nepilnamečių nusikalstamas elgesys yra laikinas ir išaugamas, todėl valstybės reakcija į jį turėtų būti paremta tikslu nepilnamečių auklėti ir resocializuoti, bet ne pernelyg griežtomis ir stigmatizuojančiomis priemonėmis. Tai reiškia, kad siekiant taisyti nepilnamečių nusikalstamą elgesį turi būti pasitelkiamos auklėjamosios priemonės, kurios Lietuvos nepilnamečių justicijos sistemoje yra įtvirtintos kaip auklėjamojo poveikio priemonės.

2. Lietuvos baudžiamasis įstatymas neapibrėžia auklėjamojo poveikio priemonių tikslų, tačiau analizuojant auklėjamojo poveikio priemonių esmę, pastebima, jog šių priemonių pagrindinis tikslas – ugdyti nepilnamečio asmenines savybes ir gebėjimus. Šį pagrindinį tikslą galima sukonkretinti, išskiriant, kad auklėjamojo poveikio priemonės pasižymi: proporcingu atsaku į nepilnamečio nusikalstamą veiką, atsižvelgiant į asmens amžių ir brandą; teigiamu poveikiu nepilnamečio asmenybės formavimosi procese; požiūriu į save ir aplinkinius keitimu; gebėjimų ugdymu; atsakingumo už poelgius ugdymu; resocializacija ir įtraukimu į visuomenę; asmeninio tobulėjimo, mokymosi skatinimu; sulaikymu nuo recidyvo ir kriminalinės karjeros rizikos mažinimu; siekiu kuo mažiau nepilnamečių stigmatizuoti.

3. Lietuvoje auklėjamojo poveikio priemonės yra taikomos už baudžiamosios atsakomybės ribų, t. y. taikomos nepilnamečių atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės arba probacijos metu – atidėjus arešto ar laisvės atėmimo bausmės vykdymą arba lygtinai paleidus iš laisvės atėmimo vietos įstaigų. Kiekviena iš šių auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygų turi griežtas pritaikymo taisykles, kas rodo, kad auklėjamojo poveikio priemonės nėra nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės pagrindu, o tik išimtimi. Atsižvelgiant į tai, kad Baudžiamojo kodekso 80 straipsnyje nurodomas vienas iš nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų – didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymą nepilnamečiams, siūlytina plėsti Baudžiamojo kodekso 82 straipsnio reguliavimą, numatant daugiau galimybių nepilnamečiams taikyti auklėjamojo poveikio priemones. Viena iš tokių galimybių yra atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymas ne tik pirmą kartą nusikaltusiems nepilnamečiams (BK 93 straipsnis). Kitas variantas – galimybė taikyti auklėjamojo poveikio

priemonės baudžiamosios atsakomybės ribose vietoj bausmės arba šalia jos. Tam tikri pakeitimai, susiję su auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygomis, užtikrintų, kad auklėjamojo poveikio priemonės nebūtų išimtimi nepilnamečių justicijos sistemoje. Taip pat siūlytina plėsti Bausmių vykdymo kodekso 82 straipsnio 1 dalies 1 punkto reguliavimą, numatant, kad atlikus trečdalį laisvės atėmimo bausmės lygtinai paleisti gali būti ir asmenys, nusikalstamos veikos padarymo metu buvę nepilnamečiais, tačiau sulaukę aštuoniolikos metų vykdydami bausmę.

4. Auklėjamojo poveikio priemonių sistemoje yra įtvirtintos iš viso šešios auklėjamojo poveikio priemonės, kurių kiekviena iš jų gali būti taikoma savarankiškai, tiek ir ne daugiau kaip tris priemonės derinant tarpusavyje. Skiriant kelias auklėjamojo poveikio priemones, svarbu įvertinti, kad jos derėtų ir netrukdytų viena kitos vykdymui. *Ispėjimas* yra lengviausio pobūdžio auklėjamojo poveikio priemonė, pasižyminti pranešimo apie tolesnių teisės pažeidimų teisinės pasekmės. Pagal statistiką tai yra viena iš mažiausiai taikomų priemonių, tačiau ji turi teigiamą poveikį nepilnamečiui, linkusiam keisti savo elgesį. *Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas* – retai praktikoje sutinkama auklėjamojo poveikio priemonė dėl privalomosios taikymo sąlygos, kad nepilnametis turėtų asmeninių lėšų padarytai žalai atlyginti. *Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai* – vidutiniu dažnumu taikoma auklėjamojo poveikio priemonė, kuri auklėja nepilnametį nemokamų darbų, ir yra atliekama įvairiose skirtingose visuomeninėse organizacijose ir įstaigose (pavyzdžiui, Maisto bankas, Caritas ir pan.). Ypač retai yra taikoma auklėjamojo poveikio priemonė – *Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti*, kurios pagrindinis tikslas yra, kad nepilnametis būtų auklėjamas, prižiūrimas ir ugdomas atsakingų asmenų, siekiant nusikalstamo elgesio nebeprisikartojimo ateityje. *Elgesio apribojimas* yra dažniausiai taikoma nepilnamečiams auklėjamojo poveikio priemonė dėl jos turinį sudarančių įvairių įpareigojimų ir draudimų, kurie gali būti parenkami atsižvelgiant į nepilnamečio asmenybę, amžių, poreikius ir gyvenimo būdą. Praktikoje dažniausiai taikomi įpareigojimai būti nustatytu laiku namuose ir mokytis. Pagal paskutinius turimus statistinius duomenis, trejus metus iš eilės visai nebuvo taikoma auklėjamojo poveikio priemonė – *atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą*. Tai gali būti paaiškinama tuo, kad tai yra sunkiausio pobūdžio priemonė, pasižyminti nepilnamečio trumpalaikiu atskyrimu nuo visuomenės, todėl taikoma tik, kai anksčiau taikytos priemonės nepilnamečiui nedavė teigiamų rezultatų. Atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą taikymas taip pat gali būti kaip auklėjamojo poveikio priemonių teisinė

pasekmė (tik atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atveju ir tik jeigu buvo taikytos bent dvi auklėjamojo poveikio priemonės). Kitos auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmės priklauso nuo pagrindo, kuriuo jos buvo taikytos, t. y. ar taikoma nepilnamečių atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės, ar probacijos metu. Atsižvelgiant į tai, siūloma vienodinti Baudžiamojo kodekso 89 straipsnio ir Probacijos įstatyme reguliuojamas auklėjamojo poveikio priemonių teisinės pasekmes, numatant, kad ir atleidus nepilnamečių nuo baudžiamosios atsakomybės, auklėjamojo poveikio priemonės gali būti keičiamos kitomis dėl objektyvių kliūčių jų vykdymui.

5. Tarptautiniai standartai yra kryptis valstybėms, kokia linkme reguliuoti ir kokiais principais vadovautis nepilnamečių justicijos teisėkūros srityje. Vadovaujantis tarptautiniais standartais, valstybės įgyvendina nacionalinėje teisėje principus, kad nepilnamečių justicija turi būti pagrįsta nepilnamečių gerovės siekiu, jiems taikant proporcingas, resocializaciją skatinančias priemones. Valstybės, kurių nacionaliniuose įstatymuose geriausiai atsispindi tarptautiniai standartai, pripažįstamos gerąją praktiką įgyvendinančiomis valstybėmis (pavyzdžiui, Belgija, Vokietija, Nyderlandai, Skandinavijos valstybės (Danija, Suomija). Tarptautinių standartų ir kitų šalių gerosios praktikos kontekste, Lietuvos auklėjamojo poveikio priemonių sistemos veiksmingumą vertinti sudėtinga dėl duomenų apie nepilnamečių, kuriems buvo taikytos auklėjamojo poveikio priemonės, pakartotinį nusikalstamumą trūkumą. Remiantis Lietuvos probacijos tarnybos statistinės ataskaitos duomenimis, priežiūros metu nepilnamečiai pakartotinai nuteisiami ypač retai, iš to galima daryti bent sąlyginę prielaidą, kad Lietuvoje veikianti auklėjamojo poveikio priemonių sistema yra veiksminga. Visgi atsižvelgiant į teisinio reguliavimo trūkumus, siūlomos Baudžiamojo kodekso 82 ir 89 straipsnių, bei Bausmių vykdymo kodekso 82 straipsnio 1 dalies 1 punkto tobulinimo galimybės, siekiant, kad auklėjamojo poveikio priemonės būtų taikomos platesnėje apimtyje ir taptų Lietuvos nepilnamečių justicijos taisykle.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 (1950). *Valstybės žinios*. 2011, 156-7390.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-07-21, Nr. 60-1501.
3. Europos Tarybos Ministrų rekomendacija Rec(2003)20 *Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens* (priimta Ministrų Komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. 853-ajame Europos Tarybos Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje).
4. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 *valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių* (priimta Ministrų Komiteto 2008 m. lapkričio 5 d. 1040-ajame Europos Tarybos Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje).
5. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2003)22 *Dėl lygtinio paleidimo (parolio)* (priimta Ministrų Komiteto 2003 m. rugsėjo 24 d. 853-ajame Europos Tarybos Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje).
6. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(1987)20 *Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą* (priimta Ministrų Komiteto 1987 m. rugsėjo 17 d. 410-ajame Europos Tarybos Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje).
7. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės), priimtose 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/33.
8. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), priimtose 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 45/112.
9. Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havano taisyklės), priimtose 1990 m. gruodžio 14 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 45/113.

Nacionaliniai teisės aktai:

10. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

11. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
12. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
13. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (2007). *Valstybės žinios*, 80-3214 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
14. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 33-807 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
15. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, 4, 7, 9, 23, 25, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 65, 67, 74, 75, 90, 92, 95, 97, 102, 105, 118, 119, 143, 175, 178, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 212, 213, 215, 227, 249, 250, 251, 257, 260, 263, 272, 281, 291 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 39-1 ir 306-1 straipsniais įstatymas, Nr. IX-1495 (2003). *Valstybės žinios*, 38-1733.
16. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20, 42, 63, 67, 68, 72, 75, 77, 82, 90, 91, 92, 95, 97, 128, 144, 148, 150, 178, 182, 194, 195, 201, 204, 205, 210, 211, 212, 220, 221, 222, 223, 230, 236, 246, 248, 260, 263, 287, 306 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 228-1 straipsniu įstatymas, Nr. IX-2314 (2004). *Valstybės žinios*, 108-4030.
17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 64, 67, 75, 82, 87, 92 straipsnių pakeitimo ir 77, 94 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas, Nr. XI-1861 (2011). *Valstybės žinios*, 5-138.
18. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 67, 70, 71, 74, 75, 85, 92 ir 243 straipsnių pakeitimo įstatymas, Nr. XIII-2263 (2019). *TAR*, 11177.
19. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. spalio 28 d. įsakymas Nr. V-1724 Dėl Vėliučionių vaikų socializacijos centro pavadinimo pakeitimo ir Lietuvos įtraukties švietime centro nuostatų patvirtinimo (2022). *TAR*, 936.

Specialioji literatūra:

20. BUTKUS G. (2017). Socialinės brandos psichodiagnostinio vertinimo galimybės teismo psichologijos ekspertizėje. *Sveikatos mokslai*, t. 27, Nr. 4, p. 74–79.
21. CHRISTIANS J. et al. (2010). Belgium. In DÜNKEL F. et al., *Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments*. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg. p. 99-131, vol. 1/4.

22. ČESNIENĖ I., *et al.* (2007). Nepilnamečių pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika: metodinis leidinys*. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, p. 170-180.
23. DRAKŠIENĖ A. (2003). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, t. 48, p. 66–77.
24. DIJK van C. *et al.* (2008). Survival of the Protection Model? Competing Goals in Belgian Juvenile Justice. In Junger-Tas J., Decker S. H., *International handbook of juvenile justice*. Springer, p. 187-224
25. DÜNKEL F. (2008). Juvenile Justice in Germany: Between Welfare and Justice. In Junger-Tas J., Decker S. H., *International handbook of juvenile justice*. Springer, p. 225-262.
26. DÜNKEL F. *et al.* (2010). Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg.
27. DÜNKEL F. (2010). Germany. In Dünkel F. *et al.*, *Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments*. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg. p. 547-623, vol. 2/4.
28. DÜNKEL F., *et al.* (2020). Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei. *Kriminologijos studijos*, 8, p. 84–106.
29. JUDINS A. (2010). Latvia. In Dünkel F. *et al.*, *Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments*. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg, vol. 2/4, p. 833–870.
30. JUSTICKAJA S., *et al.* (2015). *Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai: monografija*. Vilnius: Justitia.
31. JUSTICKAJA S., GIEDRYTĖ-MAČIULIENĖ, R. (2017). Viktimizaciją patyrusių ir delinkvencinio elgesio patirties turinčių 7-9 klasių moksleivių ypatumai. *Teisės problemos*, Nr. 2 (94), p. 44–61.
32. KALMTHOUT A. M., BAHTIYAR Z. (2010). The Netherlands. In Dünkel F. *et al.*, *Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments*. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg, vol. 2/4, p. 911–956.
33. LAPPI-SEPÄLLÄ T. (2010). Finland. In Dünkel F. *et al.*, *Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments*. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg. p. 423-482, vol. 1/4.

34. LEVON J., ŠVEDAS G. (2022). Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai. *Vilnius University Open Series*, p. 167–191.
35. PAKŠTAITIS L. (2007a). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, p. 36-48.
36. PAKŠTAITIS L. (2007b). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo ir taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 8(98), p. 13–19.
37. SAKALAUSKAS, G. (2007). Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, p. 11–35.
38. SAKALAUSKAS G. (2013a). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė. *Teisės problemos*, Nr. 3 (81), p. 5–55.
39. SAKALAUSKAS G. (2013b). Lyginis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika. *Teisės problemos*, 4 (82), p. 5–39.
40. SAKALAUSKAS G. *et al.* (2021). Registruotos nepilnamečių delinkvencijos apraiškų ir tendencijų Lietuvoje tarptautinis palyginimas. *Kriminologijos studijos*, 9, p. 173–198.
41. SAKALAUSKAS G., JARUTIENĖ L. (2015). *Probacijos veiksmingumo vertinimas*. Lietuvos teisės institutas, leidykla „Žara“.
42. STANDO-KAWECKA B. (2010). Poland. In Dünkel F. *et al.*, *Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments*. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg, vol. 2/4, p. 991–1026.
43. STORGAARD A. (2010). Denmark. In Dünkel F. *et al.*, *Juvenile justice systems in Europe: current situation and reform developments*. Mönchengladbach : Forum Verlag Godesberg, vol. 1/4, p. 305–356,.
44. ŠVEDAS G. *et al.* (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
45. ŠVEDAS G., *et al.* (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė: bendroji dalis*. 2 knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
46. ŪSELĖ L. (2011). Socialinės brandos sampratos ir turinio problema sprendžiant jaunų pilnamečių (18-20 metų) baudžiamosios atsakomybės klausimą. *Teisė*, 78, p. 182–196.

47. ŪSELĖ L., DOBRYNINA M. (2012). *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18-20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas*. Vilnius: teisės institutas.
48. VOSYLIŪTĖ A. (2017). Lygtinis paleidimas kaip integracijos prielaida: teismų sprendimų problemos. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*, Vilnius, p. 205–233.
49. ŽUKAUSKAITĖ J. (2012). Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai. *Teisės problemos*, 2 (76), p. 96–110.

Teismų praktika:

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 409/2009.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-479/2014.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-599-976/2015.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. spalio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-268-942/2017.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-194-942/2017.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-628/2019.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143-1073/2020.
58. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gegužės 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-258-453/2020.
59. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. gegužės 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-76-449/2022.
60. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. sausio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-113-290/2015.
61. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-497-593/2018.

62. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-81-290/2021.
63. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. balandžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-274-238/2021.
64. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. gegužės 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-14-594/2022.
65. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-168-107/2010.
66. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-873-361/2014.
67. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-113-557/2016.
68. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. lapkričio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-176-768/2020
69. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2022 m. birželio 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-61-744/2022.
70. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. gruodžio 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-593-935/2019
71. Kauno apylinkės teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-2629-548/2018.
72. Šiaulių apylinkės teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-192-674/2020.
73. Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2015 m. liepos 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-160-503/2015.
74. Vilniaus regiono apylinkės teismo 2019 m. balandžio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-343-269/2019.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės“. *Teismų praktika* Nr. 15, Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis, 2001.
76. Teismų praktikos taikant bausmės vykdymo atidėjimą apžvalga (Baudžiamojo kodekso 75 ir 92 straipsniai), publikuota *Teismų praktika*, Nr. 28, 2008 m.

Kiti šaltiniai:

77. Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje, 1 psl. Užregistruota ir ištirta nusikalstamų veikų, 2022 (sausis-gruodis). Prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?Id=10197&datasource=77804 [žiūrėta 2023 m. sausio 30 d.].
78. Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje, 1 psl. Nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos. Ištirta nusikalstamų veikų. Iš jų: nusikaltimų, 2022 (sausis-gruodis). Prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?Id=10198&datasource=77902 [žiūrėta 2023 m. sausio 30 d.]
79. Informacijos ir ryšių departamentas. Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje, 6 psl. Nusikalstamos veikos, padarytos grupėje, 2020 (sausis-gruodis), prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?Id=9002&datasource=56766 [žiūrėta 2022 m. Gruodžio 19 d.].
80. Informacijos ir ryšių departamentas. Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje, 6 psl. Nusikalstamos veikos, padarytos grupėje, 2022 (sausis-gruodis), prieiga per internetą: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?Id=10198&datasource=77907 [žiūrėta 2023 m. Sausio 29 d.].
81. Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2017. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2023 m. kovo 19 d.].
82. Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2018. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2023 m. sausio 25 d.].
83. Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2019. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2023 m. kovo 19 d.].
84. Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2020. Prieiga per internetą:

- http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2023 m. sausio 25 d.].
85. Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2021. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html [žiūrėta 2023 m. sausio 25 d.].
86. Lietuvos kalėjimų tarnybos ataskaitos Darbo su nepilnamečiais, esančiais Lietuvos probacijos tarnybos priežiūroje, statistinė ataskaita, 2022 (sausis-gruodis). Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/pusmecio.html [žiūrėta 2023 m. sausio 25 d.].
87. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0123#/> [žiūrėta 2023 m. vasario 1 d.].
88. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2015 m. lapkričio 16 d. įsakymas Nr. V-1186 Dėl Vėliučionių vaikų socializacijos centro nuostatų [interaktyvus], prieiga per internetą: <https://vvsc.lt/administracine-informacija/centro-nuostatai-vidaus-tvarkos-taisykles-ir-aprasai/> [žiūrėta 2023 m. balandžio 6 d.].
89. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2020 m. sausio 20 d. pranešimas spaudai „Neraminantis paauglių elgesys: Lietuva imasi pasaulyje pripažintos metodikos“ [interaktyvus], prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/neraminantis-paaugliu-elgesys-lietuva-imasi-pasaulyje-pripazintos-metodikos?lang=lt> [žiūrėta 2023 m. kovo 19 d.].
90. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos 2022 m. balandžio 27 d. pranešimas spaudai „Reorganizuojamas Kauno vaikų socializacijos centras „Saulutė““ [interaktyvus], prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/lt/naujienos/reorganizuojamas-kauno-vaiku-socializacijos-centras-saulute> [žiūrėta 2023 m. vasario 19 d.].
91. Gruzdžių vaikų socializacijos centro Kunionių skyriaus pusiau atviro tipo grupės dienos režimas, patvirtintas Gruzdžių vaikų socializacijos centro direktoriaus 2022 m. rugsėjo 1 d. Nr. V2-117. Prieiga per internetą: <https://www.gvsc.lt/wp-content/uploads/2022/10/Dienos-rezimas.-Uzdaro-ir-pusiau-atviro-tipo-ir-spec.-grupu-su-klases-valandemis.pataisytas-1.pdf> [žiūrėta 2023 m. vasario 12 d.].

92. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu patvirtintas 2022 metų policijos įstaigų darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo planas. Prieiga per internetą: https://lpm.policija.lrv.lt/uploads/lpm.policija/documents/files/2022%20m_%20kvalifikacijos%20tobulinimo%20planas.pdf [žiūrėta 2023 m. vasario 17 d.]
93. Lietuvos teismų oficialiame interneto tinklalapyje skelbiama informacija apie teisėjų mokymą. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismams/mokymas/teiseju-mokymas/227> [žiūrėta 2023 m. vasario 17 d.]

Santrauka

Nepilnamečiams numatytų auklėjamojo poveikio priemonių taikymo ir vykdymo teisinės ir praktinės problemos

Rugilė Bozaitė

Šiame magistro darbe analizuojamos auklėjamojo poveikio priemonių, numatytų nusikaltusiems nepilnamečiams, taikymo ir vykdymo teisinės ir praktinės problemos. Temos problematika nagrinėjama per nepilnamečių justiciją reglamentuojančių įstatymų (Baudžiamojo kodekso, Bausmių vykdymo kodekso, Probacijos įstatymo) normas ir auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo praktiką. Taip pat analizuojama temai aktuali teismų praktika.

Nagrinėjant šią temą, atskleidžiami veiksniai ir ypatumai, turintys tiesioginę įtaką nepilnamečių nusikalstamam elgesiui, bei lemiantys būtinybę nepilnamečiams taikyti ne baudžiamąsias, o auklėjamojo pobūdžio priemones. Išskiriama, kokie yra auklėjamojo poveikio priemonių tikslai. Tiriamos auklėjamojo poveikio priemonių taikymo sąlygos, atkreipiant dėmesį į atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, bausmės vykdymo atidėjimo ir lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietos įstaigų institutų ypatumus, kiek tai susiję su nagrinėjama magistro tema. Analizuojama Lietuvos auklėjamojo poveikio priemonių sistema, atskleidžiant kiekvienos atskiros priemonės bruožus. Taip pat analizuojant Lietuvos teismų praktiką bei remiantis Lietuvos probacijos tarnybos darbuotojų patirtimi, analizuojamos auklėjamojo poveikio priemonių taikymo bei vykdymo ypatybės ir iš to kylančios problemos. Šiame kontekste išskiriama, su kokiomis teisinėmis pasekmėmis susiduria nepilnametis, tinkamai nevykdantis jam paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių. Apžvelgus principus, kylančius iš tarptautinių nepilnamečių justicijos standartų bei paanalizavus kaip jie atsispindi kitų šalių gerojoje praktikoje, įvertinama Lietuvos nepilnamečių justicijos veiksmingumas ir jos tobulinimo galimybės.

Summary

Theoretical And Practical Problems of the Application and Execution of Reformatory Measures for Minors

Rugilė Bozaitė

This Master's thesis assesses the theoretical and practical problems of the application and execution of reformatory measures for juvenile offenders. The subject is analysed through the norms of the laws governing juvenile justice (the Criminal Code, the Penal Enforcement Code, the Probation Act) and the practice of the execution of reformatory measures. It also reviews the case law relevant to the topic.

This topic highlights the factors and features that have a direct impact on juvenile delinquent behaviour and the need for reformative rather than punitive measures for juveniles. The objectives of reformative measures are emphasised. The conditions for the application of reformative measures are examined, with reference to the specific features of the institutions of exemption from criminal liability, suspension of sentence and conditional release from custody, in relation to the subject of the Master's thesis. The Lithuanian system of reformatory measures is analysed, underlying the features of each individual measure. It also analyses the peculiarities of the application and execution of reformative measures and the problems arising therefrom, by analysing Lithuanian case law and drawing on the experience of Lithuanian probation service staff. In this context, the legal consequences for a minor who fails to comply properly with the reformatory measures imposed on him or her are identified. After reviewing the principles derived from international juvenile justice standards and analysing how they are reflected in good practice in other countries, the effectiveness of juvenile justice in Lithuania and the possibilities for its improvement are assessed.